

SINTAKSIS BASA SUNDA

HANDOUT

HERNAWAN, S.Pd., M.Pd.
NIP 132306424

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS PENDIDIKAN BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS PENDIDIKAN INDONESIA
2009

DAPTAR EUSI

PANGJAJAP i

BAB I BUBUKA

- 1.1. Ambahan Tata Basa 1
- 1.2. Kalungguhan Sintaksis 1

BAB II FRASA 3

- 2.1. Wangenan Frasa 3
- 2.2. Wanda Frasa 4
 - 2.2.1. Frasa Endosentrik 4
 - 2.2.1.1. Frasa Atributif (*Modifikatif*) 5
 - 2.2.1.2. Frasa Apositif 5
 - 2.2.1.3. Frasa Koordinatif 5
 - 2.2.1.4. Frasa Objektif 5
 - 2.2.1.5. Frasa Konéktif 5
 - 2.2.2. Frasa Eksosentrik 6
 - 2.2.2.1. Frasa Diréktif 6
 - 2.2.2.2. Frasa Rélatif 6
- 2.3. Warna Frasa 6
 - 2.3.1. Frasa Barang 6
 - 2.3.1.1. Wangun Frasa Barang 7
 - 2.3.1.2. Harti Frasa Barang 7
 - 2.3.2. Frasa Pagawéan 9
 - 2.3.2.1. Wanda Frasa Pagawean 10
 - 2.3.2.2. Wangun Frasa Pagawean 11
 - 2.3.2.3. Harti Frasa Pagawean 11
 - 2.3.3. Frasa Sipat 12
 - 2.3.3.1. Wangun Frasa sipat 12
 - 2.3.3.2. Harti Frasa Sipat 12
 - 2.3.4. Frasa Bilangan 12
 - 2.3.4.1. Wangun Frasa Bilangan 12
 - 2.3.4.2. Harti Frasa Bilangan 13
 - 2.3.5. Frasa Pangantét 13
 - 2.3.5.1. Harti Frasa Pangantét 13

BAB III KLAUSA 15

- 3.1. Wangenan Klausa 15
- 3.2. Unsur-unsur Fungsional Klausa 16
 - 3.2.1. Jejer (*Subjék*) 16
 - 3.2.2. Caritaan (*Prédikat*) 16
 - 3.2.3. Udagan (*Objék*) 17
 - 3.2.4. Panglengkep (Komplemen) 17
 - 3.2.5. Katerangan (*Adverbial*) 18
- 3.3. Wangun Klausa 19
 - 3.3.1. Klausa Lengkep 19
 - 3.3.1.1. Klausa Lengkep Umum 19
 - 3.3.1.2. Klausa Lengkep Inversi 19

- 3.3.2. Klausa teu Lengkep 19
- 3.4. Tipe Klausa 19
 - 3.4.1. Klausa Bebas 20
 - 3.4.1.1. Klausa Pagawéan (*Verbal*) 20
 - 3.4.1.2. Klausa Tanpagawéan 21
 - 3.4.2. Klausa Kauger 22
- 3.5. Warna (Kategori) Unsur Klausa 24
- 3.6. Peran Unsur Klausa 25
 - 3.6.1. Peran Jejer 25
 - 3.6.2. Peran Caritaan 26
 - 3.6.3. Peran Obiek 27
 - 3.6.4. Peran Palengkep 27
 - 3.6.5. Peran Katerangan 27
- 3.7. Warna Klausa 28
 - 3.7.1. Klausa Barang (Nominal; Ekuatif) 28
 - 3.7.2. Klausa Pagawean (*Verbal*) 28
 - 3.7.3. Klausa Sipat (*Ajektival*) 29
 - 3.7.4. Klausa Bilangan (*Numeral*) 29
 - 3.7.5. Klausa Pangantét (*Preposisional*) 29
- 3.8. Wangun Panolakan dina Klausa 29
 - 3.8.1. Klausa Positif 29
 - 3.8.2. Klausa Negatif 29

BAB IV KALIMAH 31

- 4.1. Wangenan Kalimah 31
- 4.2. Papasingan Kalimah 32
 - 4.2.1. Dumasar Jumlah jeung Jinis Unsur Pangwangunna 32
 - 4.2.1.1. Kalimah Basajan 32
 - 4.2.1.2. Kalimah Jembar 32
 - 4.2.2. Dumasar Jumlah jeung Jinis Klausa anu aya dina Dasarna 32
 - 4.2.2.1. Kalimah Salancar 32
 - 4.2.2.2. Kalimah Ngantét 36
 - 4.2.3. Dumasar Struktur Internal Klausa Utamana 40
 - 4.2.3.1. Kalimah Sampurna
 - 4.2.3.2. Kalimah teu Sampurna 40
 - 4.2.4. Dumasar Ngandung-Henteuna Klausa
 - 4.2.4.1. Kalimah Klausa 40
 - 4.2.4.2. Kalimah Tanklausa 40
 - 4.2.5. Dumasar Fungsina dina Komunikasi 41
 - 4.2.5.1. Kalimah Wawaran (*Déklaratif*) 41
 - 4.2.5.2. Kalimah Pananya (*Interogatif*) 41
 - 4.2.5.3. Kalimah Panitah (*Imperatif*) 41
 - 4.2.6. Dumasar Patalina Aktor jeung Aksi 41
 - 4.2.6.1. Kalimah Migawé (*Aktif*) 41
 - 4.2.6.2. Kalimah Dipigawé (*Pasif*) 41
 - 4.2.6.3. Kalimah Migawé Manéh (*Repleksif*) 41
 - 4.2.6.4. Kalimah Silihbales (*Résiprokal*) 42
 - 4.2.7. Dumasar Aya Euweuhna Unsur Pamungkir (*Negatif*) dina Caritaanana 42
 - 4.2.7.1. Kalimah Negatif 42

- 4.2.7.2. Kalimah Positif (*Afirmatif*) 42
- 4.2.8. Dumasar Kalengkepan Unsur Dasarna 42
 - 4.2.8.1. Kalimah Formata 42
 - 4.2.8.2. Kalimah Transformata 43
 - 4.2.8.3. Kalimat Deformata 43
- 4.2.9. Dumasar Konteks jeung Jawaban nu Ditepikeun 43
 - 4.2.9.1. Kalimah Salam 43
 - 4.2.9.2. Kalimah Panggero 43
 - 4.2.9.3. Kalimah Ébréhan 43
 - 4.2.9.4. Kalimah Pananya 43
 - 4.2.9.5. Kalimah Panitah 44
 - 4.2.9.6. Kalimah Wawaran 44
- 4.2.10. Dumasar Warna Kecap atawa Frasa nu Jadi Caritaanana 44
 - 4.2.10.1. Kalimah Pagawean 44
 - 4.2.10.2. Kalimah Tanpagawean 44

DAPTAR PABUKON 46

PANGJAJAP

Ieu tulisan téh mangrupa pedaran ngeunaan sintaksis atawa tata kalimah basa Sunda. Ku kituna, dijudulan “Sintaksis Basa Sunda”. Demi ngajanggélékna tulisan ieu téh, mangrupa bahan pikeun ngadeudeul perkuliahan Sintaksis di Jurusan Pendidikan Bahasa Daérah FPBS UPI.

Eusi ieu tulisan téh nya éta bab I medar perkara wangenan jeung ambahan sintaksis, bab II medar ngeunaan kalimah, bab III medar perkara klausa, jeung bab IV medar perkara frasa.

Tangtu baé ieu pedaran téh masih loba kahéngkérana. Ku kituna, saran katut kritik ti sadayana pohara diéstokeun pisan.

Ieu tulisan téh ngajanggélék éstu dirojong ku sakumna pihak. Ku kituna, panyusun ngahaturkeun nuhun ka sakumna pihak nu tos ngarojong tur ngadeudeul, utamina ka Pangersa Drs. Usép Kuswari, M.Pd. sareng Drs. Yayat Sudaryat, M.Hum. Atuh teu kalangkung, panyusun ngahaturkeun sewu nuhun kana pangrojongna pupuhu jurusan kersana Drs. Dingding Haérudin, M.Pd. sareng sekretaris jurusan Dr. Ruhaliah, M.Hum.

Pamungkas, muga-muga ieu tulisan téh aya mangpaatna keur urang saréréa.

Bandung, 3 Désémber 2007

Panyusun,

Hernawan

BAB I

BUBUKA

1.1 Ambahan Tata Basa

Geus dijenrékeun yén tata basa téh mangrupa tata susun tina patokan-patokan umum anu aya dina adegan basa. Tata basa mangrupa hiji teori anu ngagambarkeun cara basa lumampah jeung dipaké ku masarakat basa. Ku kituna, Chomsky (1968:3) nétélakeun yén tata basa téh nya éta sagemblengna kaidah basa anu nyangkaruk dina jiwa pamaké basa pikeun ngatur pamakéan basa.

Tata basa ngawengku dua widang élmu: tata kecap (morfologi) jeung tata kalimah (sintaksis). Morfologi medar adegan morfem jeung kecap, ari sintaksis medar adegan frasa, klausa, kalimah, jeung wacana. Morfologi jeung sintaksis téh raket pisan patalina. Boh morfologi boh sintaksis pada-pada bagian tina tata basa sarta duanana ngalibetkeun kecap. Wangun basa pangleutikna nu dipaluruh dina morfologi nya éta morfém, aria nu panggedéna kecap. Éta téh béda jeung sintaksis anu maluruh patalina wangun basa (kecap/frasa/klausa/kalimah) anu hiji jeung wangun basa (kecap/frasa/klausa/kalimah) séjénna dina wangunan nu leuwih jembar nya éta wacana. Jadi, kecap anu mangrupa wangun basa pangjembarna dina morfologi, dina sintaksis mah mangrupa wangun basa pangleutikna.

Upamana, kalimah *adi kuring téh rék ngala buah asak ka kebon*. Pedaran patalina frasa *adi kuring* téh salaku jejer jeung frasa *rék ngala salaku caritaan*, sarta patalina jeung frasa *buah asak salaku objek*, terus patalina jeung frasa *ka kebon salaku katerangan*, kaasup kana ambahan sintaksis. Kitu deui, patalina kecap *adi, kuring*, téh dina frasa *adi kuring téh*; patalina kecap *rék* jeung ngala dina frasa *rék ngala*; patalina kecap *buah* jeung asak dina frasa *buah asak*; sarta patalina kecap *ka* jeung kebon dina frasa *ka kebon kaasup kana ambahan sintaksis*. Ari pedaran perkara kecap *adi, kuring, téh rék, buah, asak, ka*, jeung kebon anu diwangun ku hiji morfém; perkara kecap *ngala* diwangun ku dua morfém nya éta N-(asal) jeung *ala*, kaasup kana ambahan morfologi.

1.2. Kalungguhan Sintaksis

Istilah sintaksis dina basa Sunda ilahar disebut *tata kalimah*. *Tata* (basa Kawi) hartina 'adat, aturan, bérés, kaidah, atawa papagon', ari *kalimah* (basa Arab) hartina 'omongan atawa bagian tina caritaan' (LBSS, 1983: 208;514). Jadi, sacara etimologi, sintaksis atawa tata kalimah téh nya éta aturan nata kalimah.

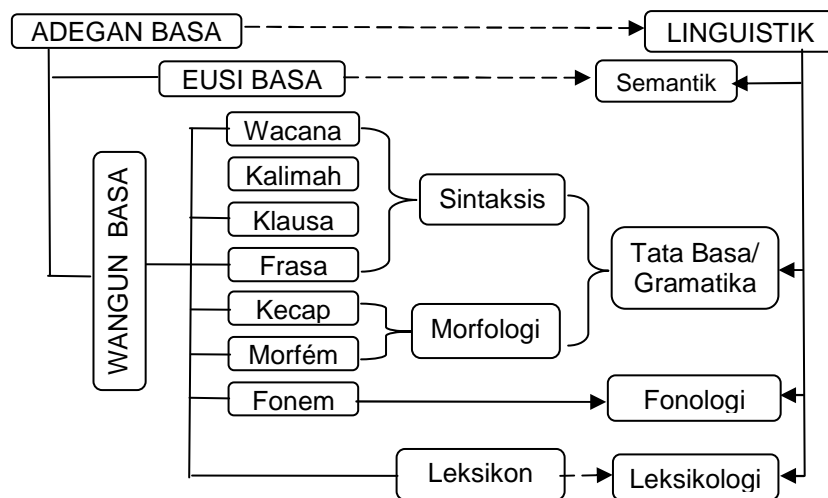
Istilah sintaksis asalna tina basa Walanda *syntaxis*. Dina basa Inggris digunakeun istilah *syntax* (Ramlan, 1986: 21). Sacara etimologi, kecap sintaksis asalna tina basa Yunani, *sun* anu hartina *babarengan* jeung *tattien* anu hartina *nempatkeun*. Jadi, sacara etimologi mah sintaksis téh hartina 'nempatkeun kecap-kecap babarengan jadi kantétan-kantétan kecap sarta kantétan-kantétan kecap jadi kantétan kalimah' (Prawirasumantri, 2000: 1).

Sababaraha urang ahli basa (*linguis*) nétélakeun pamadeg-anana ngeunaan wangenan sintaksis. Nurutkeun Ramlan (1987: 21) sintaksis nya éta bagéan tina élmu basa nu medar ngeunaan wacana, kalimah, klausa, jeung frasa. Tarigan (1984: 6) méré wangenan yén sintaksis téh nya éta salah sahiji cabang tina tata basa nu medar adegan-adegan kalimah, klausa, jeung frasa. Kitu deui Chaer (2001: 161) ngébréhkeun

pamadeganana yén sintaksis téh nya éta tata basa anu medar hubungan antarkecap dina ungkara.

Sawatara *linguis* Sunda di antarana Prawirasumantri jeung Sudaryat méré watesan ngeunaan sintaksis. Prawirasumantri (2000: 1) ngébréhkeun sintaksis téh nya éta élmu anu maluruh sakumna patali gramatik antarkonstruksi sintaksis anu disebut kalimah jeung wacana, nya éta patali gramatik antarkecap, antarfrasa, antarklausa, jeung antarkalimah. Sudaryat (1985: 74) boga pamadegan yén sintaksis téh nya éta bagian tina tata basa anu maluruh jeung medar susunan kalimah katut babagianana. Éta sababna sintaksis téh sok disebut tata kalimah. Anu dipaluruh jeung dipedar ku sintaksis téh nya éta frasa, klausa, kalimah, jeung wacana. Tina sawatara pedaran di luhur, cindekna sintaksis téh nya éta salah sahiji cabang tina tata basa anu ngulik, maluruh, jeung medar frasa, klausa, kalimah, jeung wacana katut patali gramatik antarkonstruksina.

Saméméh medar perkara ambahan sintaksis, dina ieu pedaran baris diébréhkeun leuwih ti heula ngeunaan adegan basa (*struktur bahasa*). Adegan basa téh nya éta tata unsur-unsur basa nu pakait nurutkeun pola-pola atawa kaidah nu tangtu. Unsur-unsur basa nu diragum ku adegan basa téh nya éta foném, morfém, kecap, frasa, klausa, kalimah, jeung wacana. Sangkan leuwih jéntré éta adegan-adegan basa téh bisa dititénan dina bagan di handap ieu.

Bagan 1
Adegan Basa

Tina bagan di luhur, ébréh pisan yén ambahan sintaksis téh nya éta frasa, klausa, kalimah jeung wacana. Sintaksis jeung morfologi téh mangrupa bagian tina tata basa atawa gramatika. Ari gramatika, leksikologi, fonologi, jeung semantik mangrupa subsistem tina linguistik.

BAB II

FRASA

2.4. Wangenan Frasa

Anu dimaksud frasa nya éta konstruksi gramatik anu diwangun ku dua kecap atawa leuwih anu henteu predikatif sarta nyicingan hiji fungsi dina klausa atawa dina runtuyan kecap. (Prawirasumantri, 2000: 156). Ramlan (1986: 142) méré wangenan frasa téh nya éta wangun gramatik nu ngawengku dua kecap atawa leuwih nu teu ngaliwatan wates fungsi (*frasa ialah satuan gramatik yang terdiri dari dua kata atau lebih yang tidak melampaui batas fungsi*). Nurutkeun Parera (1991: 32) frasa nya éta hiji konstruksi nu bisa diwangun ku dua kecap atawa leuwih, boh dina wangun hiji pola dasar kalimah boh lain.

Kalimah bias dianggap “runtuyan kecap-kecap anu puguh adeganana”. Ieu téh nuduhkeun yén pangdeudeul kalimah téh bisa kecap bisa gundukan kecap-kecap ngawangun hiji beungkeutan sintaksis pangleutikna. Éta sababna, Samsuri (1985:93) nétélakeun yén frasa nya éta wangunan sintaksis pangleutikna anu jadi pangdeudeul kalimah.

M. Blance Lewis (1963:16) dina *Sentence Analysis in Modern Malaysia* nyebutkeun yén frasa nya éta “*sequences of two or more word below the rule of clause and among them re obtain interior relationship*”. Leuwih jéntré deui (Mc. Crimmon, 1967:382) nyebutkeun yén frasa nya éta “*a group of two or more word acting as a single function unit in a sentence but not having a subject and verb of its own*”.

Frasa diwangun ku dua kecap atawa leuwih nu poténsina teu mibanda ciri klausa (Cook, 1971:91) atawa henteu predikatif (Kridalaksana, 1982:46). Gundukan kecap nu disebut frasa téh henteu ngaliwatan wates fungsi). Ku kituna, Ramlan (1987:151) nétélakeun yén frasa téh nya éta wangun gramatik anu diwangun ku dua kecap atawa leuwih sarta teu ngaliwatan wates fungsi J, C, U, Pang, atawa Kat.

Chaer (2003 : 222) nétélakeun yén frasa nya éta satuan gramatikal nu mangrupa gabungan kecap nu sipatna nonpredikatif, atawa gabungan kecap nu ngeusian salah sahiji fungsi sintaksis dina kalimah.

Tina pamadegan-pamadegan di luhur bisa dicindekkeun frasa téh nya éta wangun gramatik anu diwangun ku dua kecap atawa leuwih anu nyicingan hiji fungsi dina klausa atawa kalimah tur teu predikatif. Contona,

Dudung / keur maca / buku.

J C U

Tina kalimah di luhur upama dianalisis fungsina, *Dudung* mangrupa jejer, *keur maca* fungsina caritaan, jeung *buku* mibanda fungsi udagan. Upama dititénan, saluyu jeung wangenan frasa di luhur tétéla éta kalimah téh ngan mibanda hiji frasa nya éta frasa *keur maca*. Wangun *keur maca* dina éta kalimah nyicingan hiji fungsi nu mangrupa caritaan tur diwangun ku dua kecap *keur* jeung *maca*. Sajaba ti éta wangun *keur maca* teu mangrupa wangun anu predikatif (teu mibanda tatali fungsi jejer-caritaan).

Tina wangenan jeung conto di luhur, urang bisa nataan ciri-ciri téh nya éta

- a) Frasa mangrupa wangun katatabasaan (gramatik) anu jadi pangdeudeul kalimah;
- b) Frasa mangrupa wangun katatabasaan anu sakurang-kurangna diwangun ku dua kecap;

- c) Frasa mangrupa wangun katatabasaan anu nyicingan salah sahiji fungsi dina klausa, nya éta fungsi J, C, O, Pang, atawa Kat;
- d) Frasa mangrupa wangun katatabasaan anu henteu predikatif, henteu ngabogaan ciri-ciri klausa, atawa henteu ngaliwatan wates fungsi.

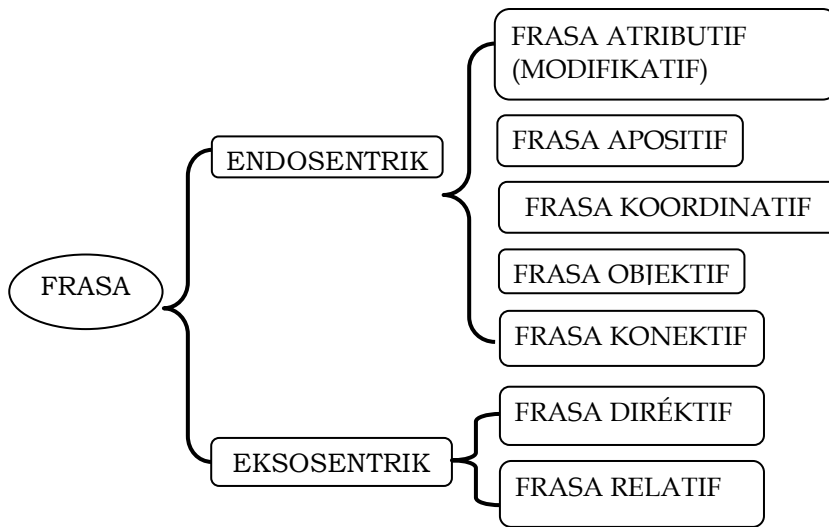
Contona frasa *kuring mah, kakara balik, ti lembur*, dina klausa *Kuring mah kakara balik ti lembur* disebut frasa. Ari sababna, éta wangunan téh masing-masing mangrupa gundukan dua kecap turta nyicingan hiji fungsi dina klausa. Frasa *kuring mah* nyicingan fungsi jejer, *kakara balik* nyicingan fungsi caritaan, *ti lembur* nyicingan fungsi katerangan.

2.5. Wanda Frasa

Nurutkeun Chaer (2003: 225) wanda frasa téh aya opat, nya éta 1) frasa eksosentrik, 2) frasa endosentrik (disebut ogé frasa subordinatif atawa frasa modifikatif), 3) frasa koordinatif, jeung 4) frasa apositif.

Prawirasumantri (1993: 125) ngabagi wanda frasa dumasar kana sasaran distribusina jeung unsur-unsurna, jadi dua tipe nya éta 1) frasa éndoséntrik, jeung 2) frasa éksoséntrik.

Sajaba ti ngabagi dumasar kana sasaran distribusina jeung unsurna, ngabagi wanda frasa dumasar kana patali gramatik antar unsurna. Dumasar kana patali gramatik antar unsurna, frasa endosentrik dibagi jadi lima wanda, nya éta 1) frasa atributif (modifikatif), 2) frasa apositif, 3) frasa koordinatif, 4) frasa objektif, jeung 4) frasa konektif. Ari frasa eksosentrik dibagi jadi dua tipe, nya éta 1) frasa diréktif, jeung 3) frasa relatif. Sangkan leuwih jéntré, titénan bagan tipe frasa ieu di handap.

Bagan 2
Wanda Frasa

2.2.1. Frasa Endosentrik

Frasa endosentrik nya éta frasa anu mibanda unsur puseur sarta dina distribusina mibanda fungsi anu sarua jeung salah sahiji atawa sakabéh unsurna.

Dumasar kana patali gramatik antar unsurna, frasa endosentrik dibagi jadi lima wanda, nya éta 1) frasa atributif (modifikatif), 2) frasa apositif, 3) frasa koordinatif, 4) frasa objektif, jeung 4) frasa konektif.

2.5.1.1. Frasa Atributif (*Modifikatif*)

Frasa atributif nya éta frasa anu puseurna ngan hiji atawa dina distribusina ngan mibanda fungsi anu sarua jeung salah sahiji unsurna.

Conto:

Lanceuk kuring / rék ujian / poe isuk.

Lanceuk - / rék ujian / poe isuk.

Lanceuk kuring/ - ujian / poe isuk.

Lanceuk kuring/ rék ujian / - isuk.

Wangun *lanceuk kuring, rék ujian, jeung poe isuk* masing-masing mangrupa frasa atributif lantaran ngabogaan hiji unsur puseur, nya éta *lanceuk, ujian jeung isuk*.

2.5.1.2. Frasa Apositif

Frasa apositif nya éta frasa anu unsur-unsurna satata nepi ka bisa siligenti. Unsur puseurna sarua, sarta unsur nu kadua sakaligus mapakan (jadi oposisi) pikeun unsur nu kahiji.

Conto:

Dudung, lanceuk kuring, / keur kuliah / di kota.

Dudung, - / keur kuliah / di kota.

- lanceuk kuring, / keur kuliah / di kota.

Wangun *Dudung, lanceuk kuring* mangrupa frasa apositif lantaran posisi unsur *Dudung* jeung unsur *lanceuk kuring* satata bisa siligenti.

2.5.1.3. Frasa Koordinatif

Frasa koordinatif nya éta frasa anu unsur-unsurna satata. Wangun frasa koordinatif aya anu ngandung kecap panyambung aya ogé anu henteu, tapi tetep bisa diseselan ku kecap panyambung satata (*koordinator*) *atawa, boh...boh..., jeung*.

Conto:

Indung bapa / kudu dibagjakeun / ku urang salaku anakna.

Ti saprak /manéhna / miang /*beurang peuting /kuring /teu weléh nganti-nganti.*

Kuring atawa manéhna / sarua nyaahna?

Boh kuring boh manéhna / can kabagéan jatah.

2.5.1.4. Frasa Objektif

Frasa objektif nya éta frasa anu unsur kadua mangrupa panglengkep unsur nu kahiji nu mangrupa kecap atawa frasa pagawean.

Frasa objektif ngan bisa nyicingan fungsi jejer wungkul dina klausa atawa kalimah, teu bisa dilarapkeun kana fungsi séjén.

Conto:

Nginum susu /gede gunana /pikeun kasehatan.

Maca buku / loba mangpaatna.

2.5.1.5. Frasa Konéktif

Frasa konektif nya éta frasa anu unsur kahijina mangrupa panyambung (*konektor*) anu nyambungkeun unsur kaduana nu mangrupa caritaan kana jejer kalimah atawa klausa.

Conto:

Adina / jadi guru.

Manéhna / *ibarat gagantina*.
Korupsi / *mangrupa kajahatan*.

2.5.2. Frasa Eksosentrik

Frasa eksosentrik nya éta frasa anu teu mibanda unsur puseur; ku kituna, dina distribusina hentu mibanda fungsi nu sarua jeung sakabéh unurna. Dumasar kana adegan unurna, frasa éksoséntrik dibagi jadi tilu, nya éta frasa diréktif, frasa konektif, jeung frasa relatif.

2.5.2.1. Frasa Diréktif

Frasa diréktif nya éta frasa anu diwangun ku pananda (diréktor; relator) dituturkeun ku tinanda (sumbu, aksis). Pananda dina frasa diréktif umumna kecap pangantét. Aksisna bisa mangrupa kecap atawa frasa nominal, verbal, adjektival, jeung numeral, contona frasa *di imah, ka pasar, kalayan hade, keur kuring*.

2.5.2.2. Frasa Rélatif

Frasa relatif nya éta frasa anu diwangun ku kecap (*a*)*nu* salaku pananda, dituturkeun ku kecap atawa frasa barang, pagawean, sipat, bilangan, jeung frasa pangantét salaku aksisna. Ieu frasa kagolong frasa eksosentris, ari kategorina kana frasa barang.

Conto:

anu manéhna
nu digarawe
nu hideung santen
nu saurang téa

Jaba ti éta, aya nu diwangun ku kecap sandang dituturkeun ku kecap atawa frasa golongan séjén, contona:

si éplok céndol
si hideung santen
si mencrang

2.6. Warna Frasa

Nurutkeun sasaruana distribusina jeung kategori kecap atawa warna kecap anu jadi unsur puseurna, warna frasa téh dibagi genep.

- a) Frasa Barang
- b) Frasa Pagawéan
- c) Frasa Sipat
- d) Frasa Bilangan
- e) Frasa Katerangan
- f) Frasa Pangantét

Ari frasa pangantét mah mangrupa frasa disawang tina unsur pananda frasana anu mangrupa kecap pangantét. Lantaran frasa pangantét mah teu ngabogaan sasaruana distribusina antar unsur-unurna.

2.6.1. Frasa Barang

Frasa barang (nomina) nya éta frasa anu salah sahiji atawa sakabéh unurna sarua distribusina jeung unsur puseurna nu mangrupa kecap barang. Contona frasa *baju hideung* dina klausa *Manéhna meuli baju hideung ti pasar*.

Manéhna meuli *baju hideung* ti pasar.
Manéhna meuli *baju* - ti pasar.

2.6.1.1. Wangun Frasa Barang

Nilik kana adegan warna kecapna, frasa barang mibanda adegan:

- 1) kecap barang + kecap barang, contona: *indung bapa, mobil kuring, sangu kamari.*
- 2) kecap barang + kecap pagawéan, contona: *dosén nulis, awéwé ditiung, babaturan maénbal.*
- 3) kecap barang + kecap sipat, contona: *jalma senang, baju alus, budak geulis.*
- 4) kecap barang + kecap bilangan, contona: *mobilna dua, kantorna hiji, budak kalima.*
- 5) kecap barang + frasa pangantét, contona: *surat ti manéhna, imah di Bandung*
- 6) kecap bilangan + kecap barang, contona: *saturuy cau, lima mobil.*

2.3.1.2. Harti Frasa Barang

Dumasar patali semantis antarunurna, frasa barang dibédakeun jadi 14, nya éta:

1) Frasa Barang Jumlah

Frasa barang jumlah nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *jumlah*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik koordinatif*.

Contona:

sandang pangan
ibu sareng bapa
kuring, Ani, jeung manéhna

2) Frasa Barang Pamilih

Frasa barang pamilih nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *pamilih*. Ruas-ruas puseurna dieusian ku kecap/frasa barang nu biasana dikantétkeun ku kecap panyambung anu nuduhkeun pamilih, nya éta *atawa, atanapi, boh...boh*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik koordinatif*.

Contona:

kuring atawa manéhna
abdi atanapi pun adi
boh méja boh korsi

3) Frasa Barang Sasaruaan

Frasa barang sasaruana nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *sasaruaan*, unsur kahiji sarua jeung unsur kadua. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik apositif*. Contona:

Siti, babaturan lanceuk kuring
Garut, kota intan

4) Frasa Barang Pangjéntré

Frasa barang pangjéntré nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *pangjéntré*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*.

Contona:

budak calakan
jalma ngumbara
kalapa samanggar
suuk ti kebon urang

5) Frasa Barang Milik

Frasa barang milik nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *milik*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*, aya ogé nu kaasup frasa éksoséntrik relater aksis.

Contona:

buku kuring
sawah Abah
imahna Bah Ahid
mobil manéhna

6) Frasa Barang Tujuan

Frasa barang tujuan nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *tujuan, guna, mangpaat*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*.

Contona:

buruan tempat ulin
lapang maen bal
jalma geusan pamuntangan
kanyaah keur adi-adi

7) Frasa Barang Bahan

Frasa barang bahan nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *bahan*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*.

Contona:

geulang bahar
sapatu kulit imitasi
kursi hoé.

8) Frasa Barang Asal

Frasa barang asal nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *asal/buatan*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*.

Contona:

bedog Ciwidéy
peuyeum Bandung
tahu Sumedang

9) Frasa Barang Panangtu

Frasa barang panangtu nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *panangtu, panuduh, panganteb*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*.

Contona:

buku ieu
éta imah
kuring téh
saha téa.

10) Frasa Barang Hasil

Frasa barang hasil nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *hasil*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*.

Contona:

hasil pangwangunan
karangan rékaan
sawah warisan.

11) Frasa Barang Sesebutan

Frasa barang sesebutan nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *sesebutan*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*.

Contona:

Si Umar
Haji Duloh
Ibu Dosén

12) Frasa Barang Pamungkir

Frasa barang pamungkir nya éta frasa barang anu patali harti antarunurna nuduhkeun *pamungkir* atawa *negatif*. Ieu frasa mangrupa frasa *éndoséntrik atributif*.

Contona:

lain karéta api
lain jelema
lain nu diajar

13) Frasa Barang Waktu

Sudaryat nétélakeun yén frasa barang waktu nya éta frasa barang anu umumna nyicingan fungsi katerangan dina klausa sarta digunakeun pikeun nuduhkeun 'waktu'. Ieu frasa téh ku Ramlan (1987:177) disebut frasa katerangan.

Contona:

peuting kamari
minggu hareup
lima menit deui
tanggal 10 Pébruari 1963
taun 2000
abad katujuh belas

14) Frasa Gaganti

Frasa gaganti nya éta frasa barang anu mibanda distribusi nu sarua jeung kecap gaganti, nya éta kecap anu dipaké pikeun nyuluran kecap barang séjén.

Contona:

Kuring duaan
Manéhna sorangan
Urang, bangsa Indonésia
Anjeun sorangan

2.6.2. Frasa Pagawéan

Frasa pagawéan nya éta frasa anu salah sahiji atawa sakabéh unurna sarua distribusina jeung unsur puseur anu mangrupa kecap pagawean. Contona frasa *keur nguseup* dina klausa "Manéhna *keur nguseup* di balong kuring".

Manéhna *keur nguseup* di balong kuring.

Manéhna - *nguseup* di balong kuring.

Frasa *keur nguseup* kaasup frasa pagawéan, lantaran éta frasa sarua distribusina jeung kecap pagawéan *nguseup*.

Contona séjénna:
geus mandi
kakara indit
kudu balik
teu ngimpi-ngimpi acan

2.6.2.1. Wanda Frasa Pagawean

Nurutkeun kategori kecap pagawean anu jadi unsur puseurna frasa pagawéan dibagi jadi salapan.

1) Frasa Pagawéan Tanlaju

Frasa pagawéan tanlaju (transitif) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan nu teu mikabutuh udagan.

Contona:

Barudak *keur maraén bal*.
Junéd *keur saré*.

2) Frasa Pagawéan Ekalaju

Frasa pagawéan ekalaju (monotransitif) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan nu mikabutuh udagan.

Contona:

Treuk téh *keur ngakutan* keusik.
Manéhna *keur nulis* surat.
Popoéan téh *sok kadupakan* nu ngaliwat.

3) Frasa Pagawéan Dwilaju

Frasa pagawéan dwilaju (bitransitif) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan nu ngandung udagan jeung panglengkep.

Contona:

Manéhna *rék méré* buku ka kuring.
Indungna *keur dipangngalakeun* suluh ku Jumad.

4) Frasa Pagawéan Madyalaju

Frasa pagawéan madyalaju (semitransitif) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan nu dituturkeun panglengkep.

Contona:

Mang Dudung *keur dagang* bubur.

5) Frasa Pagawéan Kahanan

Frasa pagawéan kahanan (eksesif) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan anu nétélakeun aya-euweuhna hiji hal atawa barang nu diébréhkeun ku kecap *aya* atawa *euweuh*.

Contona:

Isukan téh *rék aya* sémah.

6) Frasa Pagawéan Migawe

Frasa pagawéan migawé (aktif) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan migawé.

Contona:

Réna *keur nulis* surat.

7) Frasa Pagawéan Dipigawe

Frasa pagawéan dipigawé (pasif) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan dipigawé. Contona:

Komputer téh *keur diinstall* ku Maman.

8) Frasa Pagawéan Migawe Manéh

Frasa pagawéan migawé manéh (refleksif) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan migawé manéh.

Contona:

Manéhna *keur moyan*.

Manéhna *teu ngaji diri*.

9) Frasa Pagawéan Silihbales

Frasa pagawéan silihbales (résiprokal) nya éta frasa pagawéan anu unsur puseurna mangrupa kecap pagawéan silihbales.

Contona:

Maranéhna *keur silihpelong*

Barudak *keur pasimbeuh-simbeuh* di walungan.

2.6.2.2. Wangun Frasa Pagawean

Dumasar kategorina, frasa pagawéan mibanda adegan:

- 1) kecap pagawéan + kecap pagawéan, contona: *ngeuruet neundeun, dahar bari nyarande*.
- 2) kecap panambah + kecap pagawéan, contona: *jung nangtung, arék indit, geus perlaya*.
- 3) kecap pagawéan+ kecap panambah, contona: *balik deui, sare kenéh*

2.6.2.3. Harti Frasa Pagawean

Dumasar patali harti (semantis) antarunsur pangwangunna, frasa pagawéan dina basa Sunda nuduhkeun harti

- 1) '**jumlah**', contona: *maca jeung nulis*
- 2) '**pamilih**', contona: *nyeuseuh atawa ngaput*
- 3) '**pamungkir**' contona: *teu daékeun didua*.
- 4) '**aspek**' nya éta harti nu nuduhkeun kumaha lumangsungna kajadian atawa kaayaan. Harti aspék di antarana:
 - (1) Harti aspék '**bakal lumangsung**' (*futuritif*), contona: *hayang dahar*
 - (2) Harti aspék '**keur lumangsung**' (*duratif*), contona: *keur mandi*
 - (3) Harti aspék '**geus lumangsung**' (*perfektif*), contona: *parantos ngantunkeun*.
 - (4) Harti '**frékuensi**' (*frékuentatif*), contona: *mindeng balik*
- 5) '**modalitas**' nya éta harti nu nuduhkeun sikep panyatur atawa nu nulis kana hal nu dicaritakeun. Harti modalitas ngawengku harti:
 - (1) '**kapastian**', contona *pasti balik, tangtos sumping*
 - (2) '**idin**', contona *kéngéng mulih, meunang dahar*
 - (3) '**kamampuh**', contona *bisa ditulis, tiasa midamel*
 - (4) '**kamungkinan**', contona *panginten arangkat, meureun baralik*
 - (5) '**kasanggupan**', contona *sanggup bérés, sanggup isukan*
 - (6) '**pamaksa**', contona *kudu daék*

2.6.3. Frasa Sipat

Frasa sipat nya éta frasa anu salah sahiji atawa sakabéh unsurna sarua distribusina jeung unsur puseurna anu mangrupa kecap sipat. Contona frasa *jangkung lenjang* dina kalimah kieu:

Babaturanana nu ayeuna mah *jangkung lenjang*.

Babaturanana nu ayeuna mah *jangkung* - .

Babaturanana nu ayeuna mah - *lenjang*.

Conto séjénna :

kacida hadé

alus kénéh

babari pisan

leuwih gedé

2.3.3.1. Wangun Frasa sipat

Sacara kategori frasa sipat mibanda adegan kieu ,

- 1) kecap sipat + kecap sipat, contona: *hideung meles, beureum euceuy, hejo ngagedod.*
- 2) kecap sipat + kecap panambah, contona: *luhur keneh, alus pisan, leutik kacida.*
- 3) kecap panambah + kecap sipat, contona: *leuwih hade, kacida goreng, teu pati ngeunah*

2.3.3.2. Harti Frasa Sipat

Nurutkeun patali harti antarunsurna, frasa sipat mibanda fungsi nuduhkeun harti:

- 1) 'jumlah', contona: *bageur jeung lungguh, bodas hidueng*
- 2) 'pamilih', contona: *jangkung atawa pendék, alus atawa goréng*
- 3) 'babandingan', contona: *leuwih hade, kacida gedé, kurang loba*
- 4) 'tahap mapakan (ekuatif)', contona: *sarua mencrangna, sarua bodona*
- 5) 'aspek', contona: *can beureum, bakal ruksak, geus asak, keur hadé*
- 6) 'modalitas', contona: *hamo burung gedé, pasti anyar, kudu adil, boa-boa gering*
- 7) 'pangjéntré', contona: *beureum saheab, koneng umyang*

2.6.4. Frasa Bilangan

Frasa bilangan nya éta frasa anu salah sahiji atawa sakabéh unsurna sarua distribusina jeung unsur puseurna nu mangrupa kecap bilangan. Contona frasa *dua deui* dina kalimah

Mobilna téh / ayeuna mah / *dua deui*.

Mobilna téh / ayeuna mah / *dua* - .

Contona sejénna:

genep kali

dua manggar (kalapa)

dalapan kantet (peuteuy)

2.3.4.1 Wangun Frasa Bilangan

Dumasar kategorina, frasa bilangan mibanda adegan kieu:

- 1) kecap bilangan + kecap barang, contona: *dua gedeng, lima turuy, dua papan.*
- 2) kecap bilangan + kecap panambah, contona: *tilu kali, lima leuwih.*
- 3) kecap panambah + kecap bilangan, contona: *kari lima, ngan saturuy, hayang dua.*

2.3.4.2. Harti Frasa Bilangan

Nurutkeun patali harti antarunsurna, frasa bilangan téh nuduhkeun harti:

- 1) 'titikelan' contona *sapuluh kali, lima kali*
- 2) 'jumlah' contona *dua likur, tilu urang*
- 3) 'wates' contona *saratus deui, ngan saésé, kantun dalapan, kari hiji*
- 4) 'aspek' contona *geus opat, can dua, rék dua, kakara hiji, bakal tilu*
- 5) 'pamungkir' contona *lain genep, embung tilu*

2.6.5. Frasa Pangantét

Dumasar distribusina frasa pangantét (*préposisi*) nya éta frasa anu henteu sarua distribusina jeung salah sahiji atawa sakabéh unsurna, kagolong kana frasa eksosentrik. Ieu frasa teu miboga unsur puseur. Cirina frasa pangantét téh dimimitian ku pananda anu mangrupa kecap pangantét atawa preposisi. Contona, frasa *ka Bandung* dina kalimah

Geus sabulan / kulawargana pindah / *ka Bandung*.

Geus sabulan / kulawargana pindah / *ka* - .

Geus sabulan / kulawargana pindah / - *Bandung*.

Tina conto kalimah di luhur, tétéla pisan yén frasa pangantét mangrupa frasa éksosentrik, lantaran sakabéh unsurna euweuh anu sarua distribusina, teu miboga unsur puseur, iwal anu jadi panandana anu mangrupa kecap pangantét *ka*. Conto sejenna: *di laut, ti isuk jedur, kana beca*

2.3.5.1. Harti Frasa Pangantét

Sacara semantis Sudaryat (1989) ngebrehkeun yén frasa pangantét mibanda harti anu muncul balukar tepungna kecap pangantét salaku panada jeung kecap atawa frasa lian salaku aksisna. Jadi, kecap pangantét téh mibanda fungsi pikeun nuduhkeun rupa-rupa tatali harti.

Di handap ieu rupa-rupa tatali harti dina frasa pangantét.

- 1) Harti 'pakakas', dituduhkeun make kecap pangantét *ku, kalayan*, contona:
Kuring neunggeul oray *ku tangkal sampeu*.
Anjeunna biantara *kalayan asmana Ajip Rosidi*.
- 2) Harti 'alesan', dituduhkeun ku kecap pangantét *kana, lantaran*, contona:
Kuring moal baha, *kana sagala putusan*.
Lantarana usulna, rapat téh ditunda heula.
- 3) Harti 'antara', contona:
Pasanggih biantara basa Sunda *antara SMP*.
Antara warga mah kudu silihayunkeun.
- 4) Harti 'asal' (tempat, kaayaan, bahan, waktu), contona:
Ari kawit mah *ti Tasik*.
Sapatuna téh *tina kulit*.
Ti Taun 1950 manéhna digawe di dinya téh.
- 5) Harti 'wates pungkas', contona:
Budak téh pinter, geus bisa ngitung *ti hiji nepi ka saratus*.
Kuring ngawangkong jeung manéhna *nepi ka subuh*.
- 6) Harti 'perkara', contona:
Ngeunaan éta mah tong dibawa.
Teu apal nanaon *kana hal éta mah*.

- 7) Harti 'cara', contona:
Kabiasaan kieu téh baris lumangsung *kalawan lancar*.
Sacara semantis frasa téh mibanda harti anu tangtu.
- 8) Harti 'babandingan', contona:
Beungeutna camohok *kawas careuh bulan*.
Tibatan ayeuna *leuwih hade indit isukan*.
- 9) Harti 'pangrandap', contona:
Midangkeun karangan teu ngandung harti redaksi panuju *kana eusina*.
- 10) Harti 'pamareng', contona:
Kuring baris miang *jeung manéhna*.
Budak nu cikal mah cicing *jeung ninina*.
- 11) Harti 'tujuan', contona:
Roti éta ulah didahar *keur kuring*.
Nu dipilampah ku kuring téh satemenna mah *pikeun kapentingan jalma rea*.
- 12) Harti 'pangiwal', contona:
Sarerea oge baris datang *iwal kuring*.
Salian kuring mah sarera oge baris datang
- 13) Harti 'palaku', contona:
Sapertos sasari kumargi sasih april diwangun ku lima minggu, *dina minggu anu kalima* kujang moal medal.
- 14) Harti 'perenahna', contona:
Pun bapa mah aya *di bumi*
Sapatu mah *dina kolong meja*

BAB III KLAUSA

3.1. Wangenan Klausa

Saméméh medar perkara klausa, perlu dijéntrékeun heula hubungan antar frasa, klausa, jeung kalimah.

Sasaruaan klausa jeung frasa katut kalimah nya éta frasa, klausa, jeung kalimah sarua mangrupa konstruksi gramatik anu diwangun ku dua kecap atawa leuwih. Bedana, dina hal adegan, klausa mah predikatif, ari frasa mah teu predikatif. Bedana klausa jeung kalimah dina hal lentong. Ari kalimah mah miboga lentong atawa tanda baca, klausa mah henteu.

Conto:

(a) Manéhna / nulis / surat.

J C U

(b) Manéhna téh / keur nulis / surat.

J C U

Conto (a) jeung (b) di luhur mangrupa klausa jeung kalimah. Digolongkeun kana klausa lantaran éta wangun mibanda tatali jejer predikat (predikatif). Kaasup kalimah lantaran éta adegan téh mibanda tanda baca nu mangrupa titik (upama di kedalkeun sacara lisan lentongna turun). Sajaba ti éta, éta konstruksi téh geus maksimal, tur bisa madeg mandiri dina ungkara.

Dina conto (a) teu kapanggih wangun frasa, tapi dina conto (b) aya dua frasa nu kapanggih, nya éta frasa *manéhna téh* jeung *keur nulis*. Sabalikna tina klausa, wangun frasa mah justru teu meunang predikatif, lantaran frasa mah kudu nyicingan hiji fungsi dina klausa atawa kalimah. Contona dina klausa (b), frasa *manéhna téh* diwangun ku dua kecap sarta nyicingan hiji fungsi jejer dina klausa. Kitu deui frasa *keur nulis* diwangun ku dua kecap srta nyicingan fungsi caritaan dina éta klausa.

Upama nitenan kalimah, tinangtu urang baris manggihan rupa-rupa bagian kalimah. Nilik kana kalungguhanana, éta babagian kalimah téh aya dua rupa nya éta bagian galeuh jeung bagian panambah.

Bagian galeuh kalimah nya éta bagian kalimah sampurna anu teu bisa dileungitkeun, nya éta unsur *jejer* jeung *caritaan*, boh dibarengan *udagan*, *panglengkep*, boh henteu. Ari bagian panambah nya éta bagian kalimah anu bisa dileungitkeun, nyatana unsur katerangan. Bagian galeuh kalimah anu diwangun ku jejer-caritaan, boh dibarengan ku *udagan*, *panglengkep*, jeung *panambah* (*katerangan*) boh henteu disebut *klausa* (Sudaryat, 1989).

Ku lantaran diwangun ku J - C téa, klausa téh sipatna predikatif. Jaba ti éta, bagian galeuh kalimah anu disebut klausa téh mangrupa wangun katatabasaan. Ku lantaran kitu, Ramlan (1987: 89) netelakeun yén klausa nya éta wangun gramatik anu diwangun ku hiji J - C, boh dibarengan U, Pang, jeung Kat boh henteu.

Unsur galeuh kalusa téh J jeung C, najan kitu, unsur J kalan-kalan sok dileungitkeun, upamana wae, dina kalimah ngantét jeung kalimah jawaban. Contona:

Sangkan babari ditéwakna, hayam téh kudu diawur heula.

Keur ngala lauk. (Upamana mangrupa jawaban tina pertanyaan "Ari lanceuk manéh ka mana?")

Cindekna, klausa nya éta konstruksi gramatik anu diwangun ku jejer jeung caritaan (anu mangrupa unsur inti) dibarengan atawa henteu ku udagan, panglengkep, atawa katerangan.

Tina wangenan di luhur, urang bisa nyindekkeun klausa téh mibanda ciri-ciri di antarana:

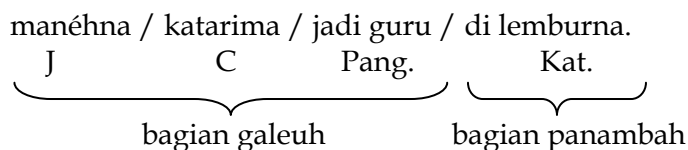
- mangrupa konstruksi gramatik anu ngeusian leunjeuran kalimah; klausa salawasna aya dina kalimah.
- mangrupa wangun predikatif, nya éta aya tatali jejer jeung caritaan.
- unsur inti anu mangrupa jejer bisa dileungitkeun tina wangunanana kalawan henteu ngarobah harti sagemblengna.
- bisa ditambahan ku unsur udagan, panglengkep, jeung katerangan.

3.2 Unsur-unsur Fungsional Klausa

Unsur-unsur fungsional klausa nya éta unsur-unsur anu nyicingan atawa mancén fungsi-fungsi gramatik dina klausa anu ngawujud mangrupa beungkeutan gatra (ruas) fungsi, kategori, jeung peran.

Unsur-unsur fungsional klausa téh ngawengku *jejer*, *caritaan*, *udagan*, *panglengkep*, jeung *katerangan*.

Unsur fungsional *jejer*, *caritaan*, *udagan*, jeung *panglengkep* ngawangun bagian galeuh: ari *katerangan* ngawangun bagian panambah. Sangkan leuwih jéntré bisa dititénan conto di handap.

3.2.6. Jejer (*Subjék*)

Jejer nya éta bagian klausa anu ngawujud kecap atawa frasa barang sarta nuduhkeun naon-naon nu dicaritakeun ku jejer (Kridalaksana, 1982:159). Jejer nya éta nuduhkeun naon-naon anu dicaritakeun ku panyatur. Contona:

Kuring / nulis / surat.

J C U

Inten / diajar / nembang.

J C U

Lumpatna / tarik pisan

J C

Ciri-ciri jejer nya éta:

- nempatan posisi paling kénca dina kalimah dasar dina basa nu miboga pola J+C+U. Bisa ogé di katuhu dina konstruksi pasif.
- kategorina mangrupa kecap atawa frasa barang.

Conto: *Manéhna téh maling rérét ka kuring.*

3.2.7. Caritaan (*Prédikat*)

Caritaan nya éta unsur klausa anu nuduhkeun naon-naon anu ditétélakeun ku panyatur ngeunaan jejer. Caritaan nya éta bagian klausa anu nuduhkeun naon-naon nu dicaritakeun ngeunaan Jejer (kridalaksana, 1982 : 137). Ciri unsur caritaan téh bisa

dipiheulaan kecap panambah *mani* atawa ditungtungan kecap panambah *bae*.
Contona :

Ujian téh mani hésé pisan
Gawéna ukur ngalamun baé.

Tina segi harti, caritaan miboga peran mangrupa

- a) *kalakuan*, contona: Manéhna *maca* koran.
- b) *kaayaan*, contona: Kabogohna *geulis*.
- c) *prosés*, contona: Es téh *leyur*.
- d) *posisi*, contona: Indungna *ka pasar*.

3.2.8. Udagan (Objék)

Udagan nya éta unsur klausa anu langsung nuturkeun caritaan lamun caritaanana mangrupa kecap atawa frasa pagawean transitif (Ramlan, 1987:93). Udagan umumna ngawujud kecap atawa frasa barang anu gunana pikeun ngalengkepan verba-verba nu tangtu (Kridalaksana, 1982:115). Contona :

Kuring / mangmeulikeun / baju / keur Restu.

J	C	Pang.	U
Restu / dipangmeulikeun / baju / ku kuring.			
J	C	Pang.	U

* Baju / dipangmeulikeun / kuring / keur Restu.

Tina conto-conto di luhur, tétéla pisan yén nu nyicingan fungsi udagan dina eta klausa nya eta *Restu*, lantaran upama éta klausa dijadikeun konstruksi pasif, *Restu* bisa nyicingan fungsi jejer, sedeng *baju* sok sanajan sarua kategori kecapna (nu mangrupa kecap barang) sarta posisina sarua di tukangeun caritaan henteu bisa nyicingan fungsi jejer dina konstruksi pasif.

Aya-henteuna udagan dipangaruhan pisan ku unsur nu nyicingan fungsi caritaan. Udagan wajib hadir dina klausa atawa kalimah nu caritaanana mangrupa kecap pagawéan laju (*verba transitif*), sabalikna udagan sipatna *opsional* upama caritaanana mangrupa kecap pagawéan tanlaju (*verba intransitif*) (Ramlan, 1987: 93-95).

Udagan nya éta unsur klausa nu mangrupa kecap barang atawa frasa barang nu ngalengkepan caritaan (nu mangrupa kecap atawa frasa pagawean laju). Sacara gramatis udagan dina klausa atawa kalimah téh mibanda ciri-ciri kieu.

- a) umumna kagolong kana kecap atawa frasa barang
- b) langsung ngantét tukangeun kecap atawa frasa pagawean transitif tanpa kecap pangantét
- c) udagan dina klausa aktif bisa jadi jejer lamun éta klausa dipasifkeun
- d) posisina dina klausa aya di satukangeun caritaan.

3.2.9. Panglengkep (Komplemen)

Panglengkep (komplemen) nya éta unsur klausa anu ngalengkepan caritaan anu mangrupa kecap atawa frasa pagawean madyalaju (*semitransitif*) jeung dwilaju (*bitransitif*) katut kecap atawa frasa sipat.

Panglengkep atawa komplemen nya éta unsur klausa anu sacara gramatikal ngalengkepan caritaan sarta jadi *subordinator* nepi ka éta caritaan téh lengkep (Kridalaksana, 1982 : 88). Panglengkep téh méh sarimbag jeung udagan nya eta duanana aya di tukangeun caritaan (Ramlan, 1987 : 95).

Sudaryat (1989) nétélakeun ciri-ciri panglengkep kieu.

- a) Panglengkep bisa mangrupa kecap atawa frasa barang, pagaweaan , sipat, bilangan, atawa frasa pangantét. Contona wae :
mang jumadi dagang *beas*
budak téh keur diajar *leumpang*
manéhna leumpang *ngadedod*
imah nambahan *hiji*
ieu buku téh dumasar *kana tiori ramlan*
- b) Panglengkep aya di tukangeun verba semitransitif nya éta klausa anu teu bisa dipasifkeun. Contona
tuti kagolong *mahasiswa rajin*
tetéh kapaksa *marengan*
- c) Panglengkep teu bisa dijadikeun jejer lamun éta klausa dirobah. Contona:
mang jumadi dagang *beas*
* *beas* didagang ku mang jumadi
- d) Panglengkep teu bisa disuluran ku klitik *-na*, iwal lamun dipiheulaan ku kecap pangantét. Contona :
kalakuan goreng kanyahoan *ku bapana*
kuring téh bener-bener nyaah *ka manéhna*
- e) panglengkep aya di tukangeun verba dwitransitif nya éta klausa anu caritaanana dituturkeun ku objek jeung panglengkep. Contona :
bapa mangmeulikeun kuring *sapatu*

3.2.10. Katerangan (*Adverbial*)

Katerangan (*adverbial*) nya éta unsur klausa anu ngajéntrékeun caritaan, anu méré informasi tambahan ngeunaan naon-naon anu dituduhkeun ku caritaan.

Posisi katerangan dina klausa kacida bébasna, bisa di hareup, di tengah, bisa oge di tukang, tapi teu bisa cicing di antara caritaan jeung udagan (Ramlan, 1987 : 97). Katerangan bisa ngawujud kecap atawa frasa, sarta digunakeun pikeun ngajembaran atawa ngawatesanan harti jejer atwa caritaan dina klausa (Kridalaksana, 1982 : 83). Contona :

- Kuring meuli baju *kamari ti pasar*.
Kamari kuring meuli baju *ti pasar*
Kamari kuring *ti pasar* meuli baju.
*Kuring meuli *ti pasar* baju *kamari*.
*Kuring *ti pasar* meuli *kamari* baju.

Ditilik tina hartina atawa maksudna, katerangan téh bisa dibédakeun jadi sababaraha rupa:

- a) Katerangan tempat, contona: *ti imah, di buruan, ka kantor*
- b) Katerangan waktu, contona: *isukan, kamari, bieu*
- c) Katerangan cara, contona: *bari diuk, bari gogolérana, bari nulis*
- d) Katerangan tujuan, contona: *demi anak pamajikan, sangkan hadé*
- e) Katerangan pangbarung, contona: *jeung manéhna,*
- f) Katerangan alat, contona: *ku péso, ku gantungan*
- g) Katerangan babandingan, contona: *kawas merak, siga ninina*
- h) Katerangan sabab, contona: *lantaran manéhna*
- i) Katerangan iwal, contona: *salian ti kuring, iwal manéhna*
- j) Katerangan aspék, contona: *dua kali deui*

k) Katerangan modalitas, contona: *meureun, kuduna mah*

Conto katerangan dina klausa atawa kalimah:

Bapa nuju calik *di tepas*.

Manéhna rék dirapalan *isukan*..

Dewi maca novel *bari gogolér*an.

Manéhna digawé *demi anak pamajikan*.

Entin mesék buah *ku péso*.

Budak téh geulis *siga indungna*.

Hirupna balangsak *lantaran pipisahan*.

Kabéh euweuh nu kapilih *iwal manéhna*.

3.3. Wangun Klausa

Wangun klausa nya éta rupa-rupa klausa disawang tina adegan batinna. Dumasar kana wangunna, klausa téh dibagi jadi dua, nya éta klausa lengkep jeung klausa teu lengkep.

3.3.3. Klausa Lengkep

Klausa lengkep nya éta klausa anu diwangun ku hiji jejer jeung caritaan, boh dibarengan ku udagan, panglengkep jeung katerangan, boh henteu. Contona:

Manéhna keur diuk bari nangkeup tuur.

Barang datang ka imahna, kasampak manéhna gering parna.

Nilik kana susunan unurna, Sudaryat (1989) ngabagi klausa lengkep jadi dua golongan:

3.3.1.1. Klausa Lengkep Umum

Klausa lengkep umum (*baku*) nya éta klausa lengkep anu runtuyan jejerna aya saméméh caritaanana. Contona:

Waktu manéhna ngadeukeutan, // *kuring / ngejat*.

Kat. J C

Bapa kuring / ngala / lauk / di kulah.

J C U Kat.

3.3.1.2. Klausa Lengkep Inversi

Klausa lengkep inversi nya éta klausa lengkep anu runtuyan caritaanana aya saméméh jejer. Contona:

Asa jangkung pisan / budak téh

C J

Ngala / lauk / di kulah / Bapa kuring téh.

C U Kat. J

3.3.4. Klausa teu Lengkep

Klausa teu lengkep nya éta klausa anu unsur inti jejerna dileungitkeun atawa sama sakali teu mibanda jejer, ieu klausa ngan mibanda caritaan dibarengan atawa hentu ku udagan, panglengkep, jeung katerangan. Contona:

Keur dahar. (upamana jawaban tina: *Keur naon di dapur manéhna téh*)

Indit ka ditu

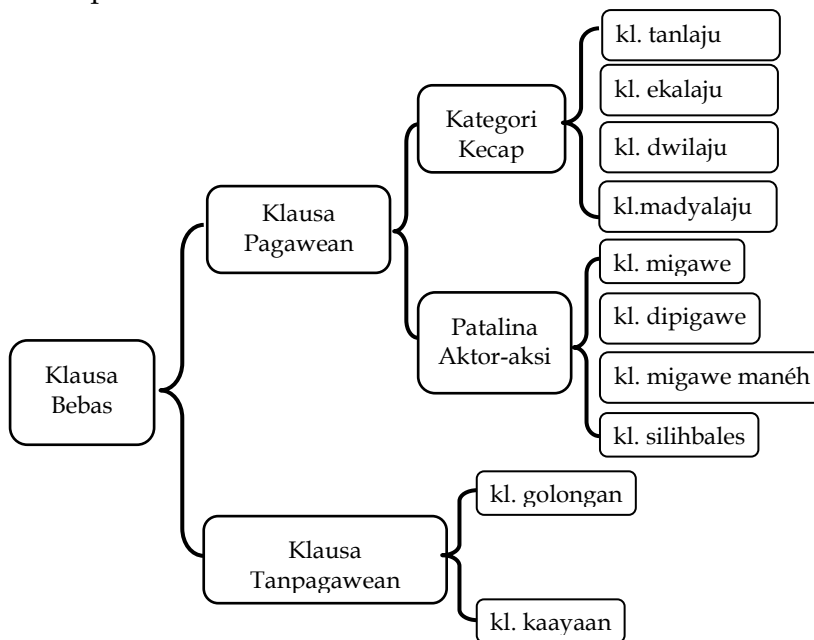
3.4. Tipe Klausa

Tipe Klausa téh nya éta rupa-rupa klausa disawang tina distribusi atawa kalungguhanana dina kalimah, klausa téh dibagi jadi dua golongan, nya éta klausa bébas jeung klausa kauger.

3.4.1. Klausa Bebas

Klausa bebas nya éta klausa anu bisa madeg mandiri jadi kalimah sampurna. Nurutkeun warna kecap atawa frasa anu jadi caritaanana, klausa bébas dipasing-pasing deui jadi klausa pagawéan jeung tanpagawéan.

Sangka leuwih jéntré ngeunaan papasingan klausa bébas, titénan bagan ieu di handap.

Bagan 4
Papasingan Klausa Bebas

3.6.1.1. Klausa Pagawéan (Verbal)

Klausa pagawéan nya éta klausa bébas anu prédikat (caritaanana) mangrupa kecap atawa frasa pagawéan.

Klausa pagawéan téh bisa dipasing-pasing dumasr kana warna kecap jeung patalina aktor jeung aksi.

Dumasar kana warna kecapna atawa kategori kecap anu jadi pangwangun caritaanana, klausa pagawéan téh diklasifikasikeun jadi klausa pagawéan: 1) tanlaju, 2) ékalaju, 3) dwilaju, jeung 4) madyalaju.

1) Klausa Pagawéan Tanlaju (Verbal Intransitif)

Nya éta klausa pagawéan anu caritaanana mangrupa kecap atawa frasa pagawéan anu teu mikabutuh udagann (*objek*). Contona:

Manéhna gogodeg.

Barudak keur maén bal.

2) Klausa Pagawéan Ékalaju (Verbal Monotransitif)

Nya éta klausa pagawéan anu caritaanana mangrupa kecap atawa frasa pagawéan anu mikabutuh ayana udagan/objék. Lamun teu ditambahan ku udagan

éta kalimah téh karasa can réngsé. Nurutkeun patalina aktor jeung aksi, ieu klausa téh dibagi dua:

a) klausa pagawéan ekalaju migawé, contona:

Mobil téh ngakutan koral

Manéhna ngarang novel

b) klausa pagawéan ekalaju dipigawé, contona:

Popoéan téh kadupakan nu ngaliwat.

Sukuna digégél anjing.

3) Klausa Pagawéan Dwilaju (*Verbal Bitransitif*)

Nya éta klausa pagawéan anu caritaanana mangrupa kecap atawa frasa pagawéan anu mikabutuh ayana dua kecap séjén mangrupa udagan jeung panglengkep. contona

Manéhna mangngalakeun suluh keur emana.

Nurutkeun patalina aktor jeung aksi, ieu klausa téh dibagi dua:

a) klausa pagawéan dwilaju migawé, contona:

Manéhna méré buku ka kuring.

b) klausa pagawéan ekalaju dipigawé, contona

Indungna dipangngalakeun suluh ku manéhna.

4) Klausa Pagawéan Madyalaju (*Verbal Semitransitif*)

Nya éta klausa pagawéan anu caritaanana mangrupa kecap atawa frasa pagawéan anu mikabutuh panglengkep. Lamun dipiceun panglengkepna éta klausa téh karasana can réngsé. Contona:

Mang Karsim dagang tahu.

Anakna jadi dokter.

Dumasar kana patalina aktor jeung aksi, klausa pagawéan téh dibagi jadi klausa pagawéan: 1) migawé (aktif), 2) dipigawé (pasif), 3) migawé manéh (medial), jeung 4) silihbales (resiprokal).

1) Klausa Pagawéan Migawé (*Aktif*)

Klausa pagawéan migawé (aktif) nya éta klausa anu jeurna ngalakukeun pagawéan (aksi), ditétélakeun ku caritaanana anu mangrupa kecap atawa frasa pagawéan migawé (aktif). Contona:

Manéhna keur mandi di tampian.

Dadang keur *chatting*.

2) Klausa Pagawéan Dipigawé (*Pasif*)

Klausa pagawéan dipigawé (pasif) nya éta klausa pagawéan anu jeurna jadi pangrandap tina caritaanana nu dipilampah ku udagan. Caritaanana mangrupa kecap atawa frasa pagawéan dipigawé (pasif). Contona:

Buah téh diala ku Haris.

Mobil téh dijual ku lanceuk.

3) Klausa Pagawéan Migawé Manéh (*Repleksif*)

Nya éta klausa pagawéan anu jeurna ngalakukeun (panglaku) sakalian jeung ngarandapan (pangrandap) pagawéan anu ditétélakeun ku caritaanana anu nuduhkeun pagawéan migawé manéh. Conto:

Manéhna keur sibeungeut.
Manéhna teu ngaji diri.

4) Klausa Pagawéan Silihbales (*Resiprokal*)

Nya éta klausa pagawéan anu jejnerna nuduhkeun nu ngalakukeun bari ngarandapan pagawéan anu ditétélakeun ku caritaanana nu nuduhkeun pagawéan silihbales. Conto:

Maranéhna silihpelong
Karsim papelong-pelong jeung Fera.

3.4.1.2. Klausa Tanpagawéan

Klausa tanpagawéan nya éta klausa bébas anu prédikat (caritaanana) lain mangrupa kecap atawa frasa pagawéan, bisa mangrupa kecap atawa frasa barang, sipat, bilangan, atawa katerangan.

Klausa tanpagawén téh dibagi jadi dua nya éta klausa tanpagawéan golongan jeung klausa tanpagawéan kaayaan.

1) Klausa Golongan

Klausa golongan nya éta klausa tanpagawéan anu caritaanana mangrupa kecap atawa frasa barang atawa katerangan. Conto:

Urang dieu mah patani.

2) Klausa Kaayaan

Klausa kaayaan nya éta klausa tanpagawéan anu caritaanana mangrupa kecap atawa frasa sipat, bilangan, atawa frasa pangantét. Contona:

Hirupna balangsak.
Sawahna dua héktar.
Cicingna di kolong sasak.

3.6.2. Klausa Kauger

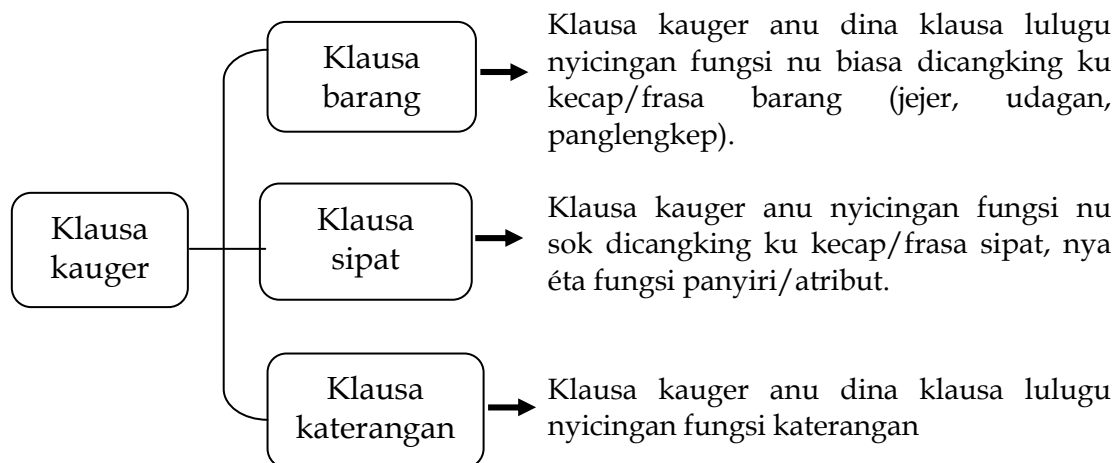
Klausa kauger nya éta klausa anu teu bisa jadi kalimah anu madeg mandiri. Hartina, éta klausa teu bisa jadi kalimah, tapi kudu aya kalimah séjén anu marengan atawa anu jadi panghudangna.

Nurutkeun Sudaryat (1989) klausa kauger sakurang-kurangna mibanda salahsahiji ciri kieu.

- 1) Klausa kauger salawasna aya dina kalimah ngantét sélér-sumeler. Contona:
Kuring yakin *yén surat téh dikirimkeun*.
- 2) Klausa kauger salawasna dipiheulaan kecap panyambung teu satata (konjungsi subordinatif) kayaning: *basa, sabab, yén, sanajan, jeung lantaran*. Upama kecap panyambungna dileungitkeun, éta klausa kauger téh kalungguhanana robah jadi klausa bébas. Contona:
 - a) *Basa kuring keur ngalamun, manéhna datang.*
 - b) *Kuring keur ngalamun, manéhna datang.*
- 3) Posisi klausa kauger dina kalimah ngantét bisa pindah-pindah, mungkin saméméh klausa utama atawa sanggeusna klausa utama. Contona:
 - a) *Sangkan babari néwakna, hayam téh kudu diawur heula.*
 - b) *Hayam téh kudu diawur heula sangkan babari néwakna.*

- 4) Klausa kauger dina kalimah ngantét sélér-sumélér salawasna nyicingan salahsahiji fungsi J, C, U, Pang, atawa Kat. klausa utama. Singgetna, klausa kauger téh mangrupa bagian tina klausa lianna.
- Klausa kauger salaku J klausa inti (bébas), contona:
Anu nepikeun amanat téh karék indit pisan.
Derékdek ku manéhna dicaritakeun *yén éta carpon téh nyaritakeun dirina sorangan.*
 - Klausa kauger jadi Atribut J klausa inti, contona:
Kamari barudak *anu geus marilu ujian ahir* karumpul di kampus pikeun mikanyaho hasilna.
 - Klausa kauger jadi U tina klausa inti, contona:
Ti harita ogé kuring mah geus mikanyaho *yén manéhna téh katajiejun.*
 - Klausa kauger jadi Atribut U tina klausa inti, contona:
Manéhna nginjeum buku kuring *nu kakara meunang meuli ti toko Puri.*
 - Klausa kauger jadi Pang tina klausa inti:
Abdi mah nembé terang *yén anjeunna téh ngawayuh.*
 - Klausa kauger jadi atribut Pang tina klausa inti, contona:
Kuring hayang nyaho barangna *nu geus dijangjikeun anjeunna téa.*
 - Klausa kauger jadi Kat tina klausa inti
Bada salat Isa, kuring menekung ka Nu Agung.
- 5) Klausa kauger sacara semantis nyandang wawaran (informasi) sélérna tina klausa utama. Ku kituna, klausa kauger téh dianggap sékundér ku pamaké basa. Contona:
Ema mah ngabéjaan sotéh ka manéh *sangkan ulah lalawora.*
- 6) Klausa kauger dina kalimah ngantét sélér-sumélér sacara semantis bisa disuluran ku kecap atawa frasa anu tangtu luyu jeung harti klausa kaugerna. Contona:
a) *Sabot kuring maca,* adi kuring nulis surat.
b) *Harita téh* adi kuring nulis surat.

Klausa kauger biasana nyicingan hiji fungsi tina klausa lulugu dina kalimah sumélér nya éta fungsi jejer, caritaan, udagan, panglengkep, jeung katerangan, atawa nyicingan bagian-bagian tina éta fungsi-fungsi téa. Sangkan leuwih jéntré, fungsi klausa kauger bisa dititénan dina bagan ieu di handap.

Bagan 5
Papsingan Klausa Kauger

Nurutkeun hartina, klausa katerangan dibedakeun jadi sapuluh;

- 1) klausa katerangan waktu (panyambungna: *waktu, basa, méméh, sanggeus, saban, salila*)
- 2) klausa katerangan sarat (panyambungna: *mun, lamun, mun seug, asal, upama, ari, dapon*)
- 3) klausa katerangan tujuan (panyambungna: *ambéh, ngarah, sangkan, supaya, malar*)
- 4) klausa katerangan sabab (panyambungna: *sabab, lantaran, alatan, bubuhan, duméh, da, bakat ku*)
- 5) klausa katerangan akibat (panyambungna: *nepi ka*)
- 6) klausa katerangan hasil (panyambungna: *nu matak, nu mawi, pang, pangna, mana*)
- 7) klausa katerangan ngaku (panyambungna: *najan, sanajan, sanaos, sok sanajan, papadaning, sangkilang*)
- 8) klausa katerangan cara (panyambungna: *bari, ku jalan, kalayan, kalawan*)
- 9) klausa katerangan guna (panyambungna: *pikeun, keur*)
- 10) klausa katerangan babandingan (panyambungna: *cara, jiga, lir, siga, saperti, asa, bangun*)

3.7. Warna (Kategori) Unsur Klausa.

Sudaryat (1989) nétélakeun yén warna (kategori) unsur klausa museur kana warna kecap atawa frasa anu ngeusiaan éta unsur téa. Unggal unsur klausa biasa dieusian ku warna atawa kategori nu tangtu. Éta kategori téh kayanaing barang, pagaweaan, sipat, bilangan jeung frasa pangantét.

- 1) Kategori pangeusi jejer
Sacara kategorial fungsi jejer umumna dieusian ku kecap atawa frasa barang (B), boh asli boh hasil nominaliasi. Conto:
Kuring mah moal milu.
Bapa kuring nu keur maca mah.
Manéhna pisan anu leumpang téh.
- 2) Kategori pangeusi caritaan
Sacara kategorial fungsi caritaan umumna dieusian ku kecap atawa frasa pagaweaan (P). Najan kitu, aya oge caritaan anu mangrupa kecap atawa frasa sipat (S), barang (B), Bilangan (Bil), atawa frasa pangantét (FPt). Contona :
Ari ema can datang kénéh?
Buukna galing muntang.
Bukuna ngan sapuluh.
Maman téh adi kuring.
Bapa mah ka Ir. Dadang.
- 3) Katégori pangeusi objék
Sacara katégorial fungsi Objék umumna dieusian ku kecap atawa frasa Barang (B). Contona:
Budi keur ngarang carpon.
Dedi neunggeul Ahmad ku buku.
Dina klausa pasif atawa klausa dwitransitif, pangeusi objék téh kalan-kalan ngawujud frasa pangantét, tapi pangantétna bisa dileungitkeun. Contona:
Carpon keur dikarang (ku) Budi.
Bapa mangmeulikeun baju keur kuring.
Kuring dipangmeulikeun baju (ku) Bapa.
- 4) Katégori pangeusi palengkep
Sacara fungsi palengkep bisa dieusian ku kecap atawa frasa Barang (B), Pagawéan

(P), Sipat (S), Bilangan (Bil), jeung frasa Pangantét (FPt). Conto:

Tarmidi katinggang kalapa.

Barudak téh reuseup ngojay.

Embéna nambahan tilu.

Loba tiori dumasar kana buku ramalan.

5) Katégori pangeusi katerangan

Sacara katégorial fungsi Katerangan bisa dieusian ku kecap atawa frasa Barang waktu (Bw), frasa pangantét (FPt), jeung kecap panambah (T). Contona:

Heuleutna kuring datang téh.

Loba turis datang ka Pangandaran.

Sigana mah manéhna téh embungeun indit.

3.8. Peran Unsur Klausa

Peran (ma'na; fungsi semantis) unsur klausa, nya éta tatali antara Puseur (Predikator) jeung panggondeng (argumen) dina proposisi (Kridalaksana, 1982:130). Peran unsur-unsur klausa baris katingal tina fungsi katut kategori pangeusi unsur klausa téa.

3.8.1. Peran Jejer

Sacara semantis Jejer dina klausa bisa nuduhkeun rupa-rupa peran atawa ma'na. éta peran téh diantarana:

1) Peran palaku, conto:

Maman keur maca buku..

Mang Java sok maén bal

2) Peran alat, conto:

Delman Mang Suhadi dipaké narikan béas.

Treuk téh mawaan keusik ti Lembang.

3) Peran sabab, conto:

Papaséaan ngajauhkeun duduluran.

Angin puyuh téh ngarungkadkeun tatangkalan.

4) Peran pangrandap, conto:

Raheutna dikumbah ku cihaneut ati-ati pisan.

Jalan Asia Afrika keur dioméan.

5) Peran hasil, conto:

Panyungsi sastra disusun ku Prof.Dr.Yus Rusyana.

Skripsi disusun pikeun nyumponan salah sahiji sarat ujian sarjana pendidikan ku Suryadi.

6) Peran tempat, conto:

Basisir Pangandaran pamungpungan nu pariknik.

Sawahna dipelakan paré mancrit.

7) Peran panampa:

Kuring dibéré baju ku lanceuk.

Heni remen nampa surat ti beubeureuhna.

8) Peran piwanoh, conto:

Bu Sahrul téh guru kuring di SMA.

Anu nangtung téh pamaén catur.

9) Peran jéntréan, conto:

Awakna jangkung lenjang.

Beungeutna euweuh gebihan.

- 10) Peran jumlahan, conto:
Peunteun rapotna rata-rata dalapan.
Sapatuna lima ranpasan.

3.7.2. Peran Caritaan

Sacara semantis caritaan dina klausa bisa nuduhkeun rupa-rupa peran atawa harti. kayaning:

- 1) Peran kalakuan
Peran kalakuan ngawengku sababaraha rupa:
 - a) Kalakuan aktif
Bapa nuju maos koran.
 - b) Kalakuan pasif
Koran nuju diaos ku Bapa.
 - c) Kalakuan repleksif/medial
Ki Dahro téh keur sideang.
 - d) Kalakuan resiprokatif
Barudak lalaki keur silih poyok.
 - e) Kalakuan benefaktif
Bapa mangmeulikeun kuring baju.
 - f) Kalakuan diréktif
Abdi téh ngajurungan pun anak ka ditu.
 - g) Kalakuan adversatif
Ayeuna mah manéhna téh jadi guru.
 - h) Kalakuan eksistif
Di imah téh aya tamu.
- 2) Peran Kaayaan/Statif
Peran kaayaan téh rupa-rupa kayaning:
 - a) kaayaan sipat
Budak téh hampang birit.
 - b) kaayaan prosés
Buruan téh kalah ngeuyeumbeu.
 - c) kaayaan pangalaman jiwa
Bapa téh pohara nyaahna ka hidep.
 - d) kaayaan nu gancang robah
Baju téh alus pisan.
- 3) Peran Perenahna
Erna mah di dapur.
Béas ti Cianjur téa.
- 4) Peran pangwanoh
Manéhna téh mahasiswa UPI.
Bapa kuring mah patani.
- 5) Peran pangjumlah
Baju kuring mah ngan dua setel.
Peunteun rapotna rata-rata dalapan.
- 6) Peran Panampanan
Adi kuring meunang hadiah.
Lalab-lalaban téh ngandung vitamin nabati.

3.7.3. Peran Obiek

Sacara semantis Obiek dina klausa bisa nuduhkeun rupa-rupa peran atawa harti kayaning:

- 1) Peran pangrandap
DPU keur ngomean Jalan Asia Afrika.
Ajat neunggeul ucing ku jidar
- 2) Peran panampa
Kuring ngirim ua surat.
Manéhna méré kuring baju anyar.
- 3) Peran alat
Kuring nalikeun tambang kana dahan.
Heni ngagupaykeun leungeunna ka kuring.
- 4) Peran hasil
Karna Yudibrata ngarang buku Kanyaah Kolot.
Prof. Dr. Yus Rusyana ngarang buku Payungsi Sastra.
- 5) Peran tempat
Para turis ngadatangan Basisir Pangandaran
Patani melakan sawahna ku paré Sulanjana.

3.7.4. Peran Palengkep:

Sacara semantis panglengkep dina klausa bisa nuduhkeun rupa-rupa peran atawa harti kayaning:

- 1) Peran pangrandap
Kuring téh keur diajar basa Sunda.
Mang Suhri keur dagang jeruk di terminal
- 2) Peran kalakuan
Barudak téh resep ngarojay.
Budak téh keur diajar maca.
- 3) Peran alat
Sakapeung rnah manéhna téh sok diitung daun cau.
- 4) Peran kaayaan
Nyi Heni téh katarajang nyeri beuteung.
- 5) Peran pangjumlah
Embé kuring téh nambahan deui hiji.
- 6) Peran katerangan
Manéh mah lumampah kawas budak.

3.7.5. Peran Katerangan

Sacara semantis fungs katerangan dina klausa bisa nuduhkeun rupa-rupa harti atawa peran kayaning:

- 1) Peran tempat
Ari lanceukna mah cicing di Bandung.
Abdi téh wangsul ti Tasik.
Iraha bade angkat ka Bali téh.
- 2) Peran waktu
Kamari adi kuring téh tas disunatan.
Dua bulan deui ogé manéhna téh rék diwisuda.
- 3) Peran alat
Ki Duléh téh nyangcang munding ku dadung.
Kuring ngajul gedang ku gantar.

- 4) Peran tujuan
Urang perlu olahraga sangkan séhat.
Manéhna usaha dug hulu pet nyawa demi anak pamajikannana.
- 5) Peran pamareng
Kuring téh indit kadua budak.
Diukna ngaréndéng jeung kuring.
- 6) Peran sabab
Manéhna bisa sakola téh lantaran kuring.
Sabab usahana Pa Agus urang bisa kieu téh.
- 7) Peran pangwates
Saréréa meunang asup kajaba kuring.
Iwal ti manéhna kabéh ogé geus malayar.
- 8) Peran babandingan
Manéh mah kalah runyah-renyoh kawas monyet.
Dudi téh pinter siga bapana.
- 9) Peran pangjumlah
Barudak diperesén lima rébu séwang.
Kuring meuli roko sabungkus.
- 10) Peran cara
Manéhna gura-giru indit.
Anakna ceurik nagdingdiut.
- 11) Peran modalitas
Sakuduna mah manéhna téh sadar.
Manéhna téh éraeun meureun.
- 12) Peran aspek
Sakai deui kuring malikeun deui awak.
Nu geuring téh dadaksakala cageur deui.

3.8. Warna Klausa

Warna (katégori) klausa nya éta rupa-rupa klausa disawang tina warna kecap atawa frasa anu nyicingan fungsi Caritaan. Nilik kana warnana, klausa dina basa Sunda bisa dibagi lima golongan:

- 1) klausa barang (nominal)
- 2) klausa pagawéan (verbal)
- 3) klausa sipat (ajektival)
- 4) klausa bilangan (numeral)
- 5) klausa pangantét (preposisional)

3.8.3. Klausa Barang (Nominal; Ekuatif)

Klausa barang nya éta klausa anu caritaanana diwangun ku kecap atawa frasa barang. Contona:

- Bapana guru SMA.
- Sapatuna kulit.
- Manéhna pisan nu mawa surat téh.
- Inditna téh kamari beurang.

3.8.4. Klausa Pagawean (Verbal)

Klausa pagawéan nya éta klausaanu caritaanana diwangun ku kecap atawa frasa pagawéan. Contona:

Kuring rék meuli buku tata basa Sunda.
Manéhna mawa Surat.

3.8.5. Klausa Sipat (Ajektival)

Klausa sipat nya éta klausa anu caritaanana diwangun ku kecap atawa frasa sipat. Contona:

Mimin mah bageur pisan.
Neng Sari téh jangkung lenjang.
Manéhna kalah ngadingdiut.

3.8.6. Klausa Bilangan (Numeral)

Klausa bilangan nya éta klausa anu caritaanana diwangun ku kecap atawa frasa bilangan. Contona:

Daharna sapoé tilu kali.
Kalapa kuring marengan lima tangkal.

3.8.7. Klausa Pangantét (Preposisional)

Klausa pangantét nya éta klausa anu caritaanana diwangun ku frasa pangantét. Contona:

Bapa mah ka kebon.
Inditna ti belah wétan.
Cicingna dina handapeun tangkal kai.

3.9. Wangun Panolakan dina Klausa

Disawang tina aya euweuhna wangun panolak (negatif) dina caritaanana, Sudaryat (1989) ngabagi klausa dina basa Sunda jadi dua:

- 1) Klausa positif (afirmatif)
- 2) Klausa negatif.

3.9.1. Klausa Positif

Klausa positif nya éta klausa anu henteu ngandung panolak dina caritaanana. Conto:

Barudak téh keur arulin di buruan.
Tétéh mah parantos angkat tadi.
Lanceukna téh Camat Pamarican.

3.9.2. Klausa Negatif

Klausa negatif nya éta klausa anu caritaanana ngandung unsur panolak (negatif). Wangun panolakna biasa dicirian ku kecap panambah (hen)teu, lain, (en)can, jste. Contona:

Manéhna téh henteu indit waé.
Ari bapana mah lain Camat Pamarican.
Budak téh can datang baé, nya?
Pun bapa mah teu acan sumping.

Wangun panolak dina klausa ngan husus keur klausa anu tanpa katerangan. Ari sababna, wangun panolak dina klausa anu maké fungsi Kat, anu ditolakna téh lain caritaan, tapi katerangan. Contona:

- a) Udin henteu maledog anjing.
- b) Udin henteu maledog anjing ku batu.

- c) Kamari mah Udin henteu maledog anjing.
- d) Udin henteu maledog anjing di buruan.

Klausa a) nuduhkeun yén kalakuan maledog téh henteu tulus, klausa b) nuduhkeun yén kalakuan maledog téh dilaksanakeun tapi henteu ku batu; klausa c) nuduhkeun yén kalakuan maledog anjing téh kajadian, tapi ngan kamari wungkul anu henteu jeung klausa d) nuduhkeun yén kalakuan maledog anjing téh kajadian tapi henteu di buruan.

Cindekna, klausa negatif téh mangrupa klausa anu mibanda unsur panolak (negatif) anu sacara gramatik nganegatifkeun Caritaan (Raman, 1987:137).

BAB IV

KALIMAH

4.3. Wangenan Kalimah

Sacara fonetis kalimah téh mangrupa wangun katatabasaan (gramtik) anu mibanda lentong (intonasi) kayaning randegan panjang anu binarung jeung wirahma ahir turun atawa naék. Ieu patokan téh dipaké ku Ramlan (1987:27) anu ngécéskeun yén kalimah nya éta "wangun gramatik anu diwatesanan ku ayana randegan (jeda) panjang anu dibarengan ku wirahma (nada) ahir turun atawa naék. Jadi, nurutkeun pamadegan Ramlan nu nangtukeun satuan kalimah lain mangrupa lobana kecap nu jadi unsur pangwangunna, tapi utamana mah lentongna.

Sacara grafemik kalimah téh mangrupa kecap atawa runtuyan kecap-kecap anu dimimitian ku aksara kapital sarta dipungkas ku tanda titik, pananya, jeung panyeluk minangka gambaran tina lentong (intonasi) katut sababaraha tanda baca lianna (Depdikbud, 1988:254).

Kalimah mangrupa wangun basa anu bisa madeg mandiri sarta mibanda pola intonasi pungkas (Cook, 1971:39). Jadi, kalimah kalawan mandiri geus mangrupa wangun basa anu lengkep. Ku kituna, Bloomfield (1933:170-171) nétélakeun yén kalimah nya éta "a maximum form in any utterance is a sentence. Thus, a sentence is a form which, in téh given utterance, is not part of larger construction". Kalimah mangrupa wangun katatabasaan maksimal anu henteu mangrupa bagian tina wangun katatabasaan anu leuwih jembar sarta mibanda ciri kesenyapan final anu nuduhkeun éta wangunan téh pungkas (Parera, 19U:12;14).

Nurutkeun Wirakusumah (1969:8) kalimah téh nya éta hiji bagian basa anu diwangun ku hiji kecap atawa leuwih pikeun ngedalkeun sakurang-kurangna hiji pamadegan. Beda halna jeung pamadegan Alisjahbana (1949:37) nu ngébréhkeun yén kalimah mangrupa '*satuan kumpulan kata yang terkecil yang mengandung pikiran yang lengkap*'. Alisjahbana teu mentingkeun masalah lentong, leuwih museurkeun kana hal ébréhan pikiran nu gembleng dina adegan kumpulan kecap nu pangleutikna.

Sudaryat (1996:34) ngébréhkeun yén kalimah mangrupa wangun basa miwujud kecap atawa runtuyan kecap-kecap nu puguh adeganana pikeun ngebrehkeun pikiran kalawan gembleng sarta diwatesanan ku randegan panjang nu binarung jeung wirahma ahir turun atawa naek. Chaer (2003: 240) ngébréhkeun yén kalimah mangrupa wangun sintaksis anu disusun ku konstituen dasar, biasana mangrupa klausa, dilengkepan ku konjungsi upama diperlukeun, jeung dibarung ku intonasi ahir.

Tina pamadegan-pamadegan di luhur, bisa dicindekkeun kalimah téh nya éta kecap atawa runtuyan kecap nu ngandung pikiran gembleng tina hiji wacana, relatif bisa madeg mandiri sarta diwatesanan ku randegan panjang tur miboga lentong pamungkas turun atawa naek

Tina sababaraha katerangan tur watesan di luhur, jéntré pisan yén kalimah téh mibanda sipat keui:

- a) Kalimah mangrupa wangun katatabasaan (gramatik) maksimal; hartina, kalimah téh kalawan mandiri geus lengkep, henteu merlukeun wangun séjén nepi ka éta wangunan téh mibanda fungsi.
- b) Kalimah mangrupa kecap atawa runtuyan kecap anu dumuk adeganana; hartina, pangdeudeul kalimah téh bisa mangrupa kecap, frasa, atawa klausa.

- c) Kalimah mangrupa wangun katatabasaan anu mibanda (intonasi final), atawa wangun basa anu diwatesanan ku randegan panjang sarta binarung jeung wirahma ahir turun atawa naek.

Dumasar wangenan jeung sipat-sipat di luhur, wangun-wangun ieu di handap mangrupa conto tina kalimah.

Aduh!

Mangga!

Wilujeng sumping!

Pun bapa mah nuju angkat ka kantor.

Iraha angkat ka Jakarta téh?

Enjing.

Kalimah jeung klausa téh aya bedana, najan sakapeung mah wangunan kalimah jeung klausa téh sarua. Bedana kalimah jeung klausa téh nya éta ari kalusa salawasna kudu ngandung hiji caritaan, ari kalimah mah salawasna kudu ngandung lentong (intonasi) di sagigireun unsur séjénna kayaning kecap, frasa, jeung klausa.

4.4. Papasingan Kalimah

4.4.1. Dumasar Jumlah jeung Jinis Unsur Pangwangunna

Dumasar jumlah jeung jinis unsur pangwangunna, kalimah dibagi jadi dua, nya éta kalimah basajan jeung kalimah jembar.

4.4.1.1. Kalimah Basajan

Kalimah basajan nya éta kalimah anu diwangun ku hiji klausa, contona:

Umurna 17 taun.

Manéhna téh mahasiswa.

4.4.1.2. Kalimah Jembar

Kalimah jembar nya éta kalimah anu diwangun ku dua klausa atawa leuwih, contona

Sabada ngetik, manéhna terus indit ka kampus.

Imahna téh dua, tapi jarauh ti puseur dayeuh.

4.4.2. Dumasar Jumlah jeung Jinis Klausa anu aya dina Dasarna

Dumasar jumlah jeung jinis klausa anu aya dina dasarna, kalimah dibagi dua, nya éta kalimah salancar jeung kalimah ngantét.

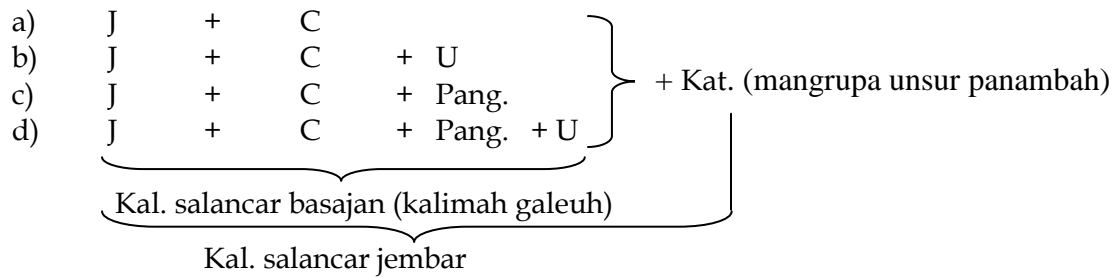
4.4.2.1. Kalimah Salancar

Kalimah salancar nya éta kalimah anu diwangun ku hiji klausa bebas tanpa klausa kauger, boh mangrupa klausa pagawéan, boh tanpagawéan. Ku lantaran diwangun ku hiji klausa, kalimah salancar téh ngan mibanda hiji proposisi atawa mibanda hiji caritaan. Contona:

Manéhna keur saré.

Manéhna guru.

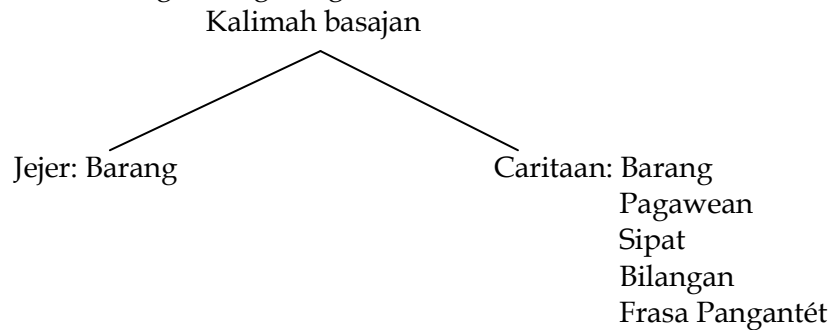
Dumasar unsur-unsur pangwangunna, kalimah salancar ngawengku kalimah salancar basajan jeung kalimah salancar jembar. Pola kalimah salancar saperti ieu di handap.

1) Kalimah Salancar Basajan

Kalimah salancar basajan (kalimah galeuh) nya éta kalimah salancar anu diwangun ku hiji bagian galeuh tanpa bagian panambah; kalimah anu diwangun ku hiji J+C, boh dibarengan udagan atawa panglengkep boh hanteu.

Nilik kana warna kecap atawa frasa anu nyicingan fungsi caritaan, kalimah salancar basajan bisa dibagi lima golongan.

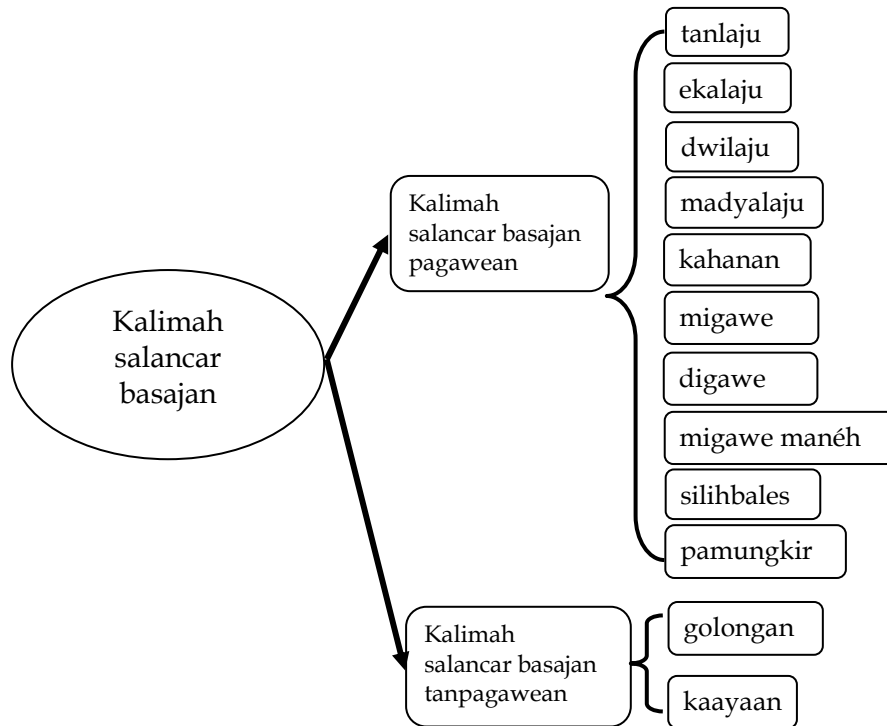
Conto:

- Lanceukna Guru.
- Kuring keur nulis.
- Kabogohna geulis.
- Imahna dua.
- Digawéna di Jakarta.

Disawang tina unsur fungsi jeung warna kecap (*kategori kata/kelas kata*) pangwangunna, kalimah salancar basajan téh mibanda adegan saperti ieu di handap.

- a) J:N + C:N, contona: Manéhna guru.
- b) J:N + C:Vtanlaju, contona: Manéhna keur saré.
- c) J:N + C:Adj, contona: Poé ieu haleungheum.
- d) J:N + C:Num, contona: Mobilna dua.
- e) J:N + C:Adverb, contona: Datangna kamari.
- f) J:N + C:Prep, contona: Cicingna di Bandung.
- g) J:N + C:Veklj + U:N, contona: Manéhna maca Koran.
- h) J:N + C:V + Pngl.: N, contona: Manéhna dagang cau.
- i) J:N + C:V + Pngl.: N + U:N, contona: Manéhna méré buku ka adina.

Papasingan kalimah salancar bisa dititénan dina bagan ieu di handap.

Bagan
Papasingan Kalimah Salancar Basajan

2) Kalimah Salancar Jembar

Kalimah salancar jembar nya éta kalimah salancar anu diwangun ku hiji bagian galeuh ditambah bagian panambah. Ieu kalimah diwangun ku hiji J+C, ditambah ku katerangan, boh dibarengan udagan jeung panglengkep boh henteu.

Bagian panambah dina kalimah salancar jembar téh, biasana dieusian ku fungsi katerangan. Ruas atawa gatra katerangan anu mibanda fungsi pangjembar atawa panambah téh, henteu ngawangun klausa tapi nyicingan hiji fungsi dina klausa.

Nilik kana harti nu dikandungna, Sudaryat (1989) ngawincik gatra katerangan kieu.

a) Katerangan waktu

Ieu katerangan téh méré wawaran ngeunaan waktu lumangsungna peristiwa. Warna fungsi kat. bisa mangrupa: kecap atawa frasa barang jeung frasa pangantét. Contona:

Minggu hareup manéhna téh baris dating.

Taun tukang mah halodo téh pohara bangetna.

Ti kamari keneh kuring téh ngadagoan anjeun.

Alusna mah ulah indit ayeuna.

b) Katerangan tempat

Ieu katerangan téh méré wawaran ngeunaan tempat lumangsungna peristiwa kaayaan. Warna pangeusi fungsi kat. Umumna frasa pangantét. Contona:

Urang panggih di ditu wae

Pun bapa téh bade angkat ka Amerika.

- c) Katerangan tujuan
Ieu katerangan téh méré wawaran ngeunaan tujuan atawa maksud hiji pagawean atawa kaayaan. Contona:
Kolot téh bebeakan *keur kapentingan anak*.
Hirup téh kudu aya gunana *keur nusa, bangsa, katut agama*.
- d) Katerangan cara
Ieu katerangan téh nuduhkeun kumaha carana hiji peristiwa atawa pagawean lumangsung. Contona:
Ayeuna hidep kudu indit *gagancangan*
Budak téh ngajawab *kalawan mérénah*
- e) Katerangan panyarta
Ieu katerangan téh nuduhkeun peran sartana jalma lian dina hiji kagiatan atawa peristiwa. Contona:
Paradosen ngarumuskeun éta konsep téh *jeung asistenna*.
Kuring mah rék indit téh *bareng jeung Ahmad*.
- f) Katerangan alat
Ieu katerangan téh nuduhkeun alat nu dipake pikeun ngalakukeun hiji pagawean. Contona:
Kuring mah rék indit ka kampus *kana beus kota*.
Mang Karta neunggeul oray welang *ku tangkal sampeu*.
- g) Katerangan babandingan
Ieu katerangan téh nuduhkeun babandingan antara hiji kaayaan, pagawean, atawa peristiwa. Contona:
Manéh mah nyarita téh *kawas kolot bae*.
Cangkéngna lengkéh *kawas papanting*.
- h) Katerangan panyabab
Ieu katerangan téh nuduhkeun panyabab atawa alesan pikeun lumangsungna kaayaan, peristiwa, atawa pagawean. Contona:
Manéhna téh bisa ngungkulan éta masalah *ku kawibawaan*.
Ku saba hawa werang pare taun ieu mah hasilna ngurangan.
- i) Katerangan pangiwal
Ieu katerangan téh nuduhkeun kaayaan, pagawean, atawa peristiwa nu diiwalkeun. Contona:
Kabéh oge geus datang *iwal Dedi*.
Tinggal manéhna nu séjén mah geus malayar.
- j) Katerangan pangjumlah
Ieu katerangan téh nuduhkeun lobana barang atawa hal. Contona:
Ceu Imas ngagaleuh dukuh *dua kilo*.
Barudak téh dibéré duit *sarebu séwang*.
- k) Katerangan modalitas
Ieu katerangan téh nuduhkeun sikap atawa tafsiran subyektif pamaké basa lumangsungna peristiwa atawa kaayaan. Sikep pamaké basa téh bisa mangrupa: kapastian, kacangcaya, kahamham, kamungkinan, pangharepan, pangajak, jeung panakol. Contona:
Moal boa manéhna téh eureun.
Pa Mardi mah parantos mulih *panginten*.
Boa-boa budak téh cilaka.
Tiasa janten dongkap téh rada elat.
Muga-muga baé kahoyong ibu tinekanan.

Cing_kuring nginjeum duit sarebu mah!

1) Katerangan aspek

Ieu katerangan téh nuduhkeun prosés lumangsungna peristiwa atawa kaayaan kalawan objektif. Éta prosés téh bisa mangrupa: mimiti lumangsung (*inkoatif*), enggeus lumangsung (*perfektif/komplektif*), eukeur lumangsung (*duratife*), baris lumangsung (*futuritif*), lumangsung deui (*repetitif*), remen lumangsung (*frékuentatif*), lumangsung tuluy-tuluy (*iteratif*), lumangsung teu disangka-sangka (*spontanitas*), jeung lumangsung ku kabiasaan (*habituatif*). Contona:

Bray lambaran sajadah ka tukang muka

Paramitra tangtos *parantos* aruninga

Pun bapa mah *nuju* angkat ka Jakarta

Lamun kitu hidep *baris gagal*.

Sakali deui sim kuring nitipkeun pun anak.

Kadangkala manéhna téh bageur.

Ema mah saban peuting ge *teu weleh* ngadungakeun.

Ku naon mobil téh *ujug-ujug* eureun.

Biasana mah wayah kieu téh geus datang.

4.4.2.2. Kalimah Ngantét

Kalimah ngantét nya éta kalimah anu diwangun ku sakurang-kurangna dua kalimah salancar. Ku lantaran kalimah salancar téh diwangun ku hiji klausa bebas tanpa klausa kauger, atuh kalimah ngantét téh diwangun ku dua klausa atawa leuwih deuih. Ari klausa téh enas-enasna mah diwangun ku hiji J+C, boh dibarengan U, Pang., jeung Kat. boh henteu. Ku kituna, kalimah ngantét oge bisa diwatesanan nya éta kalimah nu sakurang-kurangna diwangun ku dua J+C, boh dibarengan U, Pang, jeung Kat boh henteu (Sudaryat, 1989).

Cindekna, kalimah ngantét nya éta kalimah anu diwangun ku dua klausa atawa leuwih nu aya patalina boh gramatis boh semantik. Kalimah ngantét ngawengku kalimah ngantét satata jeung kalimah ngantét sélér sumélér.

1) Kalimah Ngantét Satata

Kalimah ngantét satata nya éta kalimah anu disusun ku dua atawa leuwih kalimah salancar atawa klausa bébas anu sarua kalungguhanana. Kalimah atawa klausa anu hiji lain mangrupa bagian tina kalimah atawa klausa lianna nepi ka tatali antarbagianana satata (hubungan koordinatif). Conto:

Manéhna mandi, *terus* dibaju.

Manéhna gogoléran, *sedeng* pikiranana kumalayang.

Ciri-ciri kalimah ngantét satata

a) Klausa-klausa anu ngawangunna *sarua* tahapanana, satata, atawa sadarajat.

Conto: Manéhna mandi, *terus* dibaju.

Lanceukna jangkung, tapi adina mah pendék.

b) Tempat klausa katut kecap panyambungna dina kalimah ngantét umumna *henteu bisa* dipatukeurkeun

Conto: Manéhna mandi, *terus* dibaju.

Terus dibaju, manéhna mandi.

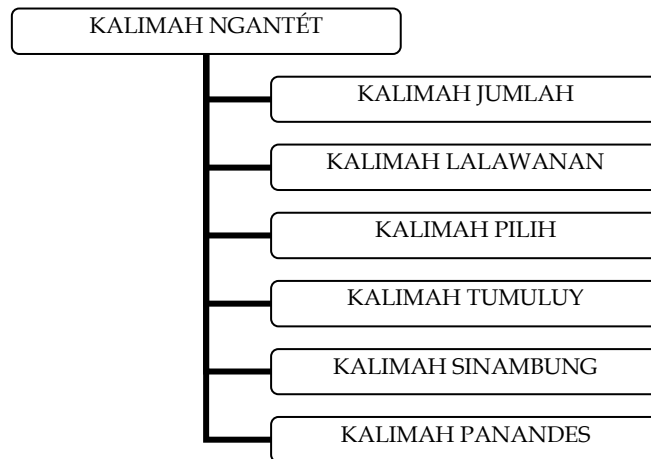
c) Panyulur Kataforis (kecap sulur miheulaan kecap barang anu disuluranana) dina kalimah ngantét satata mah henteu meunang lantaran kecap sulur jeung kecap barangna henteu nuduhkeun jalma anu sarua. Contona:

Manéhna resepeun cianjuran, tapi 2téh embungeun ari meuli kasetna mah.

Kecap sulur *manéhna* jeung kecap barang *Dedi* dina éta kalimah henteu nuduhkeun jalma anu sarua, beda deui jeung kalimah ieu.

Najan *manéhna* resepeun Cianjuran, tapi *Dedi* téh embungeun ari meuli kasetna mah.

Dumasar patali gramatik antar unsurna, kalimah ngantét satata dibagi jadi tujuh, nya éta 1) kalimah jumlah, 2) kalimah lalawanan, 3) kalimah pilih, 4) kalimah tumuluy, 5) kalimah sinambung, 6) kalimah sinambung, jeung 7) kalimah panandes.

Bagan 6
Papasingan Kalimah Ngantét Satata

a) Kalimah jumlah

Kalimah jumlah (aditif) nya éta kalimah anu nuduhkeun *jumlah* atawa *tambahan kagiatan, kaayaan, peristiwa* jeung *prosés* antar kalimah salancarna. Éta tatali harti téh ditétélakeun ku kecap panyambung: *jeung (deui), (ka) tambah-tambah, (ka) turug-turug, tur, sarta, jaba...deuih, jeung...deuih, nya...nya...* contona:

Jaba ti palinter, barudak téh balageur deui.

Manéhna gering ripuh, katurug-turug budakna nu leutik ninggagleun.

b) Kalimah lalawanan

Kalimah lalawanan (kontrastif) nya éta kalimah anu nuduhkeun naon-naon anu aya dina klausa kahiji téh patukang tonggong atawa teu sarua jeung naon-naon anu aya dina klausa pandeuriaunana. Éta tatali harta téh ditétélakeun ku kecap panyambung: *tapi, ari, sedeng (keur), ngan, padahal*. Contona:

Kumisna baplang sotéh ari haténa mah leutik.

Alus-alusna mah baju téh, tapi harga mahal pisan.

Herni téhmaksakeun indit ka sakola padahal manéhna téh can jagjag pisan.

Masing kumisna baplang ogé, ari haténa mah leutik.

c) Patali pilih

Patali pilih (*alternatif*) nya éta kalimah anu nuduhkeun pilihan tina dua kamungkinan anu aya dina dua klausa salancr. Éta tatalina harti téh ditétélakeun maké kecap panyambung: *atawa, atanapi, boh...boh..., boh...atawa....* Contona:

Dahar téh rék ayeuna pa rék engke?

Dupi pangaosna bebas kenan sami atanapi benten sareng pangaos bebas sahon?

Boh manéhna aya di dieu boh jauh ti dieu taya pangaruhna keur kuring mah.

Tatali harti dina kalimah ngantét satata téh henteu salawasna ditetelakeun make kecap panyambung, tapi aya anu nyamuni tanpa kecap panyambung. Kalimah ngantét anu dicirian make kecap panyambung disebut kalimah ngantét hipotaksis, ari kalimah ngantét anu henteu nake kecap panyambung disebut kalimah ngantét parataksis. Contona:

Kuring maca, adi kuring nulis.

Lanceukan jangkung, adina mah pendek.

Manéhna teu maju-maju téh, salahna sorangan.

Kumisna wungkul anu baplang téh, hatena mah leutik.

2) Kalimah Ngantét Sélér Sumélér

Kalimah ngantét sélér sumélér nya éta kalimah nu diwangun ku sakurang-kurangna dua kalimah salancar atawa klausa anu béda kalungguhannana. Salah sahiji kalimah salancar atawa klausa mangrupa bagian tina kalimah salancar atawa klausa lian. Kalimah salancar atawa klausa anu jadi bagian tina salah sahiji fungsi kalimah salancar liana disebut kalimah atawa klausa sélér, ari kalimah atawa klausa nu dilegaanana disebut kalimah atawa klausa lulugu. contona:

Basa kuring datang, manéhna euweuh di imah.

Lantaran ngarasa dinyényeri, manéhna ménta pepegatan.

Ciri-ciri kalimah ngantét sélér sumélér:

a) Klausa-klausa anu ngawangunna *henteu satata/teu sadarajat*

Conto: *Basa* kuring datang, manéhna keur dahar.

b) Kecap sultur dina hiji klausa kalimah sumeler *bisa* miheulaan kecap anu disuluranana nu aya dina klausa séjén.

Conto: Sanajan manéhna tara ngapalkeun, Junéd ogé lulus ujian.

Junéd ogé lulus ujian, sanajan manéhna tara ngapalkeun.

c) Tatali antar kalimah salancar atawa klausa dina kalimah lulugu mah dikantetkeun make kecap panyambung teu satata (konjungsi subordinatif), najan teu salawasna kitu. Kecap panyambung anu biasa digunakaeun kayaning *sabot, basa, lamun, jeung yén*.

Conto: *Sabot* dibaju, manéhna geus indit mantén.

Lamun harita kuring teu rikat nyingcet, pasti kabalédog.

d) Dina kalimah ngantét sélér-sumeler, kalimah atawa klausa téh salawasna nyicingan salah sahiji funfai J, C, U, Pang, atawa Kat tina kalimah atawa klausa lulugu (Sudaryat, 1989).

(1) Kalimah (klausa) sélér jadi J kalimah lulugu, contona:

Ditétélakeun ku manéhna yén *éta carpon téh nyaritakeun dirina sorangan*.

(2) Kalimah (klausa) sélér jadi U kalimah lulugu, contona:

Abdi oge nguping yén *éta kajantenan téh lepat anjeunna nyalira*.

(3) Kalimah klausa sélér jadi Pang kalimah lulugu, contona:

Maranehna can nyarahoeun yén *daérahna geus pada ningker*.

(4) Kalimah (klausa) sélér jadi Kat kalimah lulugu, contona:

Méméh meleték panon poé, kuring jeung batur-batur geus nepi ka pangkemahan.

(5) Kalimah (kalusa) sélér jadi Atr J kalimah lulugu, contona:

Budak anu indungna dibawa ka rumah sakit téh ceurik baé.

(6) Kalimah (kalusa) sélér jadi Atr U kalimah lulugu, contona:

Akang mah rék ngala heula buah anu *daunna ngaroyom ka jalan gedé*.

- (7) Kalimah (klausa) sélér jadi Atr Pang kalimah lulugu, contona:
Kitu nurutkeun wawaran *anu ditémpélkeun dina "papan pengumuman"*.
- (8) Kalimah sélér jadi Atr barang kalimah lulugu, contona:
Manéhna indit ka Bandung *nu kiwari keur terus ngawangun daerahna*.
- e) Dina kalimah nagntet sélér-sumeler, panyulur kataforis (kecap sulur miheulaan kecap barang anu disuluranna) bisa miheulaan kecap anu disuluranana. Contona: Najan manéhna geus pohara laparna, Kurdi téh can wanieun ngeduk sangu tina boboko, da can ditawarkan ku pribumi.
- f) Dina kalimah nagntet sélér sumeler, salah sahiji kalimah salancar atawa klausana nyandang wawaran panambah tina kalimah salancar atawa klausa lian. Ku kituna, kalimah atawa klausa sélér téh dinggap sekunder ku pamaké basa. Contona:
Copét pada nareunggeulan, nepi ka awak bareng.
- g) Dina kalimah ngantét sélér-sumeler, kalimah atawa klausa sélér bisa disuluran ku kecap atawa frasa nu tangtu asal sarua harti jeung kalimah sélérna téa. Contona:
(a) *Waktu hayam kongkorongok tilu kali*, kuring miang.
(b) *Subuh keneh pisan*, kuring miang.

Balukar tepungna antara kalimah atawa klausa lulugu jeung kalimah atawa klausa sélér dina kalimah ngantét sélér-sumeler, muncul rupa-rupa tatalina hartina (Sudaryat, 1989). Éta tatali harti téh nya éta:

- a) Kalimah waktu (panyambungna: *basa, waktu, sabada*)
Contona: *Basa* kuring ngarérét, manéhna miceun beungeut.
- b) Kalimah sarat (panyambungna: *lamun, mun, asal, upama (saupama), ari*)
Contona: *Lamun* manéhna milu, kuring rék milu.
- c) Kalimah tujuan (panyambungna: *ambéh, ngarah, supaya, sangkan, malar, malahmandar*)
Contona: Sing sering maca, *sangkan* loba pangaweruh!
- d) Kalimah sabab (panyambungna: *sabab, lantaran, pedah, alatan, bubuhan, da, dumeh, bakat ku*)
Contona: *Lantaran* masih kénéh gede kanyaahna, manéhna balik deui ka popotonganana.
- e) Kalimah akibat (panyambungna: *nepi ka*)
Contona: Kentengna peupeus *nepi ka* cai téh asup ka jero imah.
- f) Kalimah hasil (panyambungna: *nu matak, nu mawi*)
Contona: Manéhna téh rada eraeun ku kuring *nu matak* henteu datang deui.
- g) Kalimah ngaku (panyambungna: *sanajan, sok sanajan, papadaning, sangkilang*)
Contona: *Sanajan* hujan, Jumad terus leumpang rurusuhan.
- h) Kalimah cara (panyambungna: *bari, kalawan atawa ku jalan*)
Contona: Lena tungkul *bari* nyusutan cimatana.
- i) Kalimah pertelaan (panyambungna: *yén*)
Contona: Manéhna ngomong bari dareuda *yén* kiwari geus pipisahan jeung salakina.
- j) Kalimah pangeces (panyambungna: *nu*)
Contona: Manéhna keur mencrong ti kajauhan wanoja *nu* kungsi datang ka imahna.
- k) Kalimah guna (panyambungna: *pikeun atawa keur*)
Contona: Sakabéh warga sapamadegan *pikeun* ngarojong kapamingpinan Lurah.
- l) Kalimah babandingan (panyambungna: *lir, siga, kawas, saperti, bangun*)

Contona: Sanggeus diomongan mahéhna ngeluk tungkul *kawas* bueuk meunang mabuk.

m) Kalimah iwal (panyambungna: *iwal, kajaba, iwal ti*)

Contona: Anu araya di dinya téh kabéh ngarasa nalangsa *iwal ti* barudak ngora.

4.4.3. Dumasar Struktur Internal Klausa Utama

Dumasar kana struktur internal klausa utmana, kalimah téh dibagi dua, nya éta kalimah sampurna jeung kalimah teu sampurna.

4.4.3.1. Kalimah Sampurna

Kalimah sampurna (lengkep, mayor) nya éta kalimah anu sakurang-kurangna diwangun ku hiji klausa bebas. Ku kituna, kalimah sampurna ngawengku (1) kalimah salancar jeung (2) kalimah ngantét. Contona:

Manéhna diuk luhureun kasur.

stri jeung Dudung silihkeupan.

Basa manéhna diuk luhureun kasur, kuring nangtung deukeut jandela.

Manéhna diuk luhureun kasur, ari kuring mah nangtung deukeut jandela.

4.4.3.2. Kalimah teu Sampurna

Kalimah teu sampurna (teu lengkep; minor; elips) nya éta kalimah anu sakurang-kurangna diwangun ku hiji klausa teu lengkep atawa henteu mibanda klausa pisan. Contona:

"Hey!"

"Ka Garut."

"Saha kitu?"

"Jeung saha?"

4.4.4. Dumasar Ngandung-Henteuna Klausa

Dumasar kana aya euweuhna klausa dina kalimahna, kalimah téh dibagi jadi kalimah klausa jeung kalimah tanklausa.

4.4.4.1. Kalimah Klausa

Kalimah klausa nya éta kalimah anu mibanda unsur pangwangunan nu mangrupa klausa. Kalimah klausa bisa diwangun ku hiji klausa atawa leuwih, boh klausa bébas wungkul boh klausa bébas ditambah klausa kauger. Ku kituna, kalimah klausa téh ngawengku kalimah salancar jeung kalimah ngantét. Contona:

Pun bapa téh pupus.

Pun adi alit keneh.

Pun bapa téh pupus waktos pun adi alit keneh.

Anjeunna teu acan uningaen yén abi téh raina pituin.

4.4.4.2. Kalimah Tanklausa

Kalimah tanklausa nya éta kalimah anu teu ngandung klausa. Kalimah tanklausa téh salawasna henteu mibanda caritaan. Contona:

Aduh!

Wilujeng enjing!

Saha!

Kuring.

Junéd".

4.4.5. Dumasar Fungsina dina Komunikasi

Dumasar fungsina dina komunikasi, kalimah téh dibagi tilu, nya éta kalimah wawaran, pananya, jeung paréntah.

4.4.5.1. Kalimah Wawaran (*Déklaratif*)

Kalimah wawaran nya éta kalimah anu fungsina pikeun nepikeun béwara. Contona:

Kamari kuring ka Situ Bagendit.
Imahna téh sisi jalan satapak.

4.4.5.2. Kalimah Pananya (*Interogatif*)

Kalimah pananya nya éta kalimah anu fungsina pikeun nanyakeun informasi. Contona:

Sabaraha niléyna?
Di mana nganjrekna?

4.4.5.3. Kalimah Panitah (*Imperatif*)

Kalimah panitah nya éta kalimah anu fungsina pikeun nitah batur atawa jalma lian sangkan ngalakukeun hiji pagawéan.

Contona:

Asup!
Sing bener atuh digawé téh!

4.4.6. Dumasar Patalina Aktor jeung Aksi

Dumasar patalina actor jeung aksi, kalimah téh dibagi jadi opat, nya éta kalimah migawé (aktif), dipigawé (pasif), migawé manéh (medial), jeung silihbales (resiprokal)

4.4.6.1. Kalimah Migawé (*Aktif*)

Kalimah migawé nya éta kalimah anu jejerna ngalakukeun pagawéan (aksi), contona:

Kuring keur ngetik pancén Sintaksis.
Jumad keur nelepon.

4.4.6.2. Kalimah Dipigawé (*Pasif*)

Kalimah dipigawé nya éta kalimah anu jejerna kakeunaan atawa jadi pangrandap, ari caritaanana mangrupa kecap atawa frasa pagawéan pasif, contona:

Cengkéh téh dipipit ku Didin.
Motor téh dibeuli ku kuring.
Konci téh kabawa ku Dudih.

4.4.6.3. Kalimah Migawé Manéh (*Repleksif*)

Kalimah migawé manéh mya éta kalimah anu jejerna milampah pagawéan anu hasilna karasa ka dirina sorangan. Jadi jejer salaku palaku sakaligus pangrandap, contona:

Manéhna keur moyan.
Kuring ngeunteung.
Adina sibeungeut.

4.4.6.4. Kalimah Silihbales (*Résiprokal*)

Kalimah silihbales nya éta kalimah anu jejer jeung udaganana ngalakukeun pagawéan silihbales, contona:

Dudi jeung Feri silihudag.

Kuring sakedapan papelung-pelung jeung manéhna.

4.4.7. Dumasar Aya Euweuhna Unsur Pamungkir (*Negatif*) dina Caritaanana

Dumasar kana aya atawa euweuhna unsur pamungkir (negatif) dina caritaanana, kalimah téh dipasing-pasing jadi kalimah negatif jeung kalimah positif (afirmatif)

4.4.7.1. Kalimah Negatif

Kalimah nya éta kalimah anu caritaanana mangrupa frasa pagawéan negatif, contona:

Kuring henteu balik ka imah.

Babaturanana teu daékeun kuliah.

4.4.7.2. Kalimah Positif (*Afirmatif*)

Kalimah positif atawa afirmatif nya éta kalimah anu caritaanana teu ngandung unsur negative atawa panyangkal, contona:

Lanceukna meuli sapatu.

Bibina dagang tiung.

4.4.8. Dumasar Kalengkepan Unsur Dasarna

Dumasar kana kalengkepan unsur dasarna, kalimah téh dibagi tilu, nya éta kalimah formata, transformata, jeung déformata (Tarigan, 1983:17).

4.4.8.1. Kalimah Formata

Kalimah formata nya éta kalimah salancar jeung sampurna, nu ngandung hiji klausa bebas, nya éta klausa anu bisa madeg mandiri dina ungkara salaku kalimat sampurna. Susunanana ngandung runtuyan inti anu rapih susunanana.

Kalimah inti atawa kalimah dasar mibanda ciri-ciri. Sababaraha urang ahli basa ngébréhkeun ciri-ciri kalimah inti. Nurutkeun Robins (1983), ciri-ciri kalimah inti téh nya éta:

a) migawé (aktif)

b) wawaran (deklaratif)

c) salancar

Cook (1971: 42) nétélakeun pamadeganana yén kalimah inti téh mibanda ciri-ciri saperti

a) salancar

b) sampurna

c) wawaran

d) positif

e) aktif

f) resiprokatif

Tina pamadegan-pamadegan di luhur, bisa dicindekkeun yén ciri kalimah inti basa Sunda téh nya éta

a) salancar, contona: Kuring nulis surat.

b) sampurna, contona: Manéhna mulas pager.

c) aktif, contona: Bapa angkat ka kantor.

- d) positif, contona: Lanceukna meuli mobil.
- e) wawaran, contona Manéhna meuli buku ti pasar.

4.4.8.2. Kalimah Transformata

Kalimah transformata nya éta kalimah lengkep tapi lain kalimah tunggal, ieu kalimah ngawengku kalimah ngantét jeung kalimah sumélér, contona:

Sabada ngetik, terus manéhna bébérés buku.

Nalika manéhna indit, kuring keur mandi.

4.4.8.3. Kalimat Deformata

Kalimah deformata nya éta kalimah tunggal nu teu sampurna, teu lengkep. Nu kawengku kana kalimah deformata di antarana kalimah sirnaan (*elips*), sambungan (*urutan*), tambahan, jawaban, jeung panyeluk. Contona:

Jumad. (kalimah jawaban tina kalimah pananya *Saha nu maot téh?*)

4.4.9. Dumasar Konteks jeung Jawaban nu Ditepikeun

Dumasar kana konteks jeung jawaban nu ditepikeun, kalimah dibagi jadi 6, nya éta

4.4.9.1. Kalimah Salam

Kalimah salam nya éta kalimah anu wangunna geus matok, digunakeun upama panyatur patepung, ngamimitian atawa mungkas omongan, jeung upama panyatur rék papisah atawa indit, contona:

Assalamualaikum!

Wilujeng siang!

4.4.9.2. Kalimah Panggero

Kalimah panggero (vokatif) nya éta kalimah anu diwangun ku cara nyebut sesebutan, ngaran, gelar, atawa pangkat anu tujuanana ngageroan, contona:

Dani!

Beca!

Kopral!

Jang Guru!

4.4.9.3. Kalimah Ébréhan

Kalimah ébréhan nya éta kalimah anu digunakeun pikeun ngébréhkeun rasa panyatur, di antarana patali jeung kanyeri, kareueus, kakeuheul, contona:

Euleuh!

Walah!

Eueuh!

Aduh!

4.4.9.4. Kalimah Pananya

Kalimah pananya nya éta kalimah anu miharep réspon mangrupa jawaban, contona:

Sabaraha hiji budak téh?

Di mana linggih téh?

4.4.9.5. Kalimah Panitah

Kalimah panitah nya éta kalimah anu miharep respon ti paregep atawa audien mangrupa kalakuan, contona:

Indit!

Keluar!

Cing pangnyokotkeun péso di dapur!

4.4.9.6. Kalimah Wawaran

Kalimah wawaran nya éta kalimah anu teu miharep réson tinu diajak nyarita atawa paregep, tujuanana éstu ngan mangrupa beware atawa nepikeun informasi, contona:

Minggu payun ujian.

Tadi di Jalan Setiabudhi aya nu tabrakan.

4.4.10. Dumasar Warna Kecap atawa Frasa nu Jadi Caritaanana

Dumasar kana warna kecap atawa frasa nu jadi caritaanana, kalimah téh dibagi jadi kalimah pagawéan jeung kalimah tanpagawéan.

4.4.10.1. Kalimah Pagawean

Kalimah pagawéan nya éta kalimah anu caritaanana mangrupa kecap atawa frasa pagawéan, contona:

Lanceukna keur saré.

Salakina keur ngetik di tepas.

4.4.10.2. Kalimah Tanpagawean

Kalimah tanpagawéan nya éta kalimah anu caritaanana mangrupa kecap atawa frasa tanpagawéan, contona:

Urang dieu mah santri.

Imahna dua.

DAPTAR PABUKON

- Alisjahbana, Sutan Takdir. 1949. *Tatabahasa Baru Bahasa Indonesia*. Jakarta: Pustaka Rakyat.
- Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Chaer, Abdul. 2003. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka Cipta
- 2009. *Sintaksis Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta
- Cook, Walter A. 1970. *Introduction to Tagmemic Analysis*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Dik, Simon C. 1981. *Functional Grammar*. Amsterdam: Forris Pub.
- Dinnen, Francis F. 1967. *An Introduction to General Linguistics*. Washington: GUP.
- Droste, Flip G. & John E. Joseph (Ed). *Linguistic Theory and Grammatical Description*. Amsterdam: John Benjamin Pub. Co.
- Lembaga Basa jeung Sastra Sunda. 1983. *Kamus Umum Basa Sunda*. Bandung: Taraté.
- Lyons, John. 1971. *Introduction to Théoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parera, Jos Daniel. 1991. *Sintaksis*. Ende: Nusa Indah.
- Pike, Kenneth L. & Evelyn G. Pike. 1982. *Grammatical Analysis*. SIL.
- Prawirasumantri, Abud dkk.. 1993. *Wacana, Adegan Kecap, Frasa, jeung Klausa Bahasa Sunda*. Bandung: Andira.
- Prawirasumantri, Abud dkk.. 2000. "Tata Kalimah Basa Sunda". Bandung: Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah FPBS UPI.
- Ramlan. 1986. *Sintaksis*. Yogyakarta: CV Karyono.
- Rusyana, Yus & Samsuri. 1976. *Pedoman Penulisan Tata bahasa Bahasa Indonesia*. Jakarta: Pusat Bahasa.
- Sampson, Geoffrey. 1980. *School of Linguistics*. London: Hutchinson.
- Samsuri. 1988. *Beberapa Aliran Linguistik Abad XX*. Jakarta: P3LPTK.
- Sudaryat, Yayat. 1985. *Pedaran Basa Sunda*. Bandung: Geger Sunten
- 1989. "Ulukan Sintaksis Basa Sunda". Bandung: JPBD FPBS IKIP Bandung.
- 2007. *Tata Basa Sunda Kiwari*. Bandung: Yrama Widya.
- Tarigan, Henry Guntur. 1984. *Pengajaran Sintaksis*. Bandung: Angkasa
- Wirakusumah, R. Momon. 1969. *Kandaga Tatabahasa*. Bandung: Ganaco.
- Yudibrata, Karna. 2001. *Analisis Linguistik Struktural*. Bandung: FPBS UPI.